

Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Great Reset': een nobel initiatief of een nieuwe wereldorde? Een onderzoek naar de omgang van vijf Nederlandse kranten met de 'Great Reset' complottheorie in de periode 2019-2024

Geerts, Wouter

Citation

Geerts, W. (2024). *'Great Reset': een nobel initiatief of een nieuwe wereldorde?: Een onderzoek naar de omgang van vijf Nederlandse kranten met de 'Great Reset' complottheorie in de periode 2019-2024.*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4093187>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

‘Great Reset’: een nobel initiatief of een nieuwe wereldorde?

Een onderzoek naar de omgang van vijf Nederlandse kranten met de ‘Great Reset’ complottheorie in de periode 2019-2024

Universiteit Leiden

Wouter Geerts

Studentnummer: S2259818

Emailadres: w.geerts@umail.leidenuniv.nl

Cursus: MA-scriptie Journalistiek en Nieuwe Media

Beoordelend docent: J.P. Burger

Aantal woorden: 26595

Inleverdatum: 14 juni 2024

Voorwoord

Voor u ligt de masterscriptie “*‘Great Reset’: een nobel initiatief of een nieuwe wereldorde? Een onderzoek naar de omgang van vijf Nederlandse kranten met de ‘Great Reset’ complottheorie in de periode 2019-2024*”. Deze scriptie is geschreven ter afronding van de master Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit Leiden. Van januari 2024 tot juni 2024 ben ik bezig geweest met het onderzoek en het schrijven van deze scriptie.

Via mijn scriptiebegeleider, Peter Burger, kwam ik al bij onze eerste bijeenkomst in aanraking met de ideeën van Jaron Harambam ten aanzien van hoe de Nederlandse nieuwsmedia omgingen met complottheorieën en hun aanhangers. Vanaf die eerste bijeenkomst raakte ik geïnspireerd om hier mijn scriptie over te schrijven en te onderzoeken welke manieren de Nederlandse nieuwsmedia hadden om te berichten over de ‘Great Reset’ complottheorie die voornamelijk tijdens de coronapandemie erg populair was.

Ik wil hierbij dan ook graag Peter Burger bedanken voor de fijne begeleiding en waardevolle feedback die hij me heeft gegeven tijdens het schrijfproces van deze scriptie.

Leiden, 9 juni 2024

Wouter Geerts

Samenvatting

Anno 2024 zijn complottheorieën genormaliseerd in het maatschappelijke debat en nog steeds het gesprek van de dag. Hierdoor hebben journalisten veelvuldig te maken met de volgende dilemma's: moeten complotdenkers wel aandacht krijgen? Zorgt die aandacht niet voor meer aanhang? Kunnen journalisten het zomaar negeren? Kortom: hoe moeten journalisten omgaan met complottheorieën? Volgens Jaron Harambam zijn er vier manieren hoe de Nederlandse nieuwsmedia omgaan met de complottheorieën en hun aanhangers: ze negeren, ontkrachten, verklaren en betrekken complotdenkers bij de nieuwsproductie. Geïnspireerd door de ideeën van Harambam wordt in deze scriptie onderzocht welke manieren vijf Nederlandse kranten hadden in de periode 2019-2024 om te berichten over de 'Great Reset' complottheorie. Dit is onderzocht aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse van 158 krantenartikelen afkomstig van *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad*. Dit exploratieve onderzoek is vormgegeven aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: *Op welke manier berichten traditionele nieuwsmedia over de Great Reset-complottheorie in de periode 2019-2024?*

Uit de resultaten van de geanalyseerde krantenartikelen blijkt dat er veel meer manieren zijn om te berichten over de 'Great Reset' complottheorie en haar aanhangers dan Harambam en Phillips dachten. Deze twee onderzoekers gingen samen uit van zes manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën, namelijk: negeren, ridiculiseren, ontkrachten, verklaren, betrekken en waarschuwen. Door de 158 krantenartikelen meerdere malen te analyseren zijn er uiteindelijk acht manieren hoe de vijf Nederlandse kranten omgingen met de complottheorie te onderscheiden. De acht manieren die terug te vinden waren in de berichtgeving van *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad* in de periode 2019-2024 waren: negeren, ridiculiseren, ontkrachten, relativeren, waarschuwen, verklaren, accepteren en betrekken. Naast de zes manieren die Harambam en Phillips onderscheiden blijkt uit dit onderzoek dat er bij de vijf Nederlandse kranten nog twee andere manieren waren hoe er bericht werd over het 'Great Reset' complot.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	2
1. Inleiding	5
2. Theoretisch kader	9
2.1 Conceptualisering	9
2.2 Wie vormt de publieke agenda?	10
2.3 Omgang van nieuwsmedia met complottheorieën	11
2.3.1 Negeren	12
2.3.2 Ridiculiseren	13
2.3.3 Verklaren	14
2.3.4 Ontkrachten	15
2.3.5 Betrekken	18
3. Methode van onderzoek	21
3.1 Onderzoeksopzet	21
3.2 Kwalitatieve inhoudsanalyse	21
3.3 Selectie van berichten	22
3.4 Analyse	23
3.5 Validiteit en betrouwbaarheid	24
4. Resultaten	25
4.1 <i>De Limburger</i>	25
4.2 <i>De Gelderlander</i>	28
4.3 <i>De Volkskrant</i>	32
4.4 <i>De Telegraaf</i>	36
4.5 <i>Reformatorisch Dagblad</i>	42
4.6 Typologie	50
4.6.1 Betrekken	50
4.6.2 Ontkrachten	51
4.6.3 Relativeren	51
4.6.4 Verklaren	52
4.6.5 Ridiculiseren	52
4.6.6 Waarschuwen	53
4.6.7 Accepteren	53
4.6.8 Negeren	54

5. Conclusie	55
6. Discussie	58
Literatuurlijst	60
Bijlage	66

1. Inleiding

Op dinsdag 18 mei 2021 werd door Forum voor Democratie kamerlid Freek Jansen een debat aangevraagd met minister-president Mark Rutte, minister Sigrid Kaag en minister Hugo de Jonge over de ‘Great Reset’ van het World Economic Forum (WEF) en Klaus Schwab (Tweede Kamer, 2021). Hoewel dit verzoek unaniem afgewezen werd, liet de aanvraag zien tot hoe ver deze complottheorie doorgesijpeld was in Nederland. Een paar maanden eerder werd er door Pepijn van Houwelingen (eveneens Forum voor Democratie kamerlid) al een aantal vragen gesteld aan minister De Bruijn en minister Schreinemacher (Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking) over de Nederlandse betrokkenheid bij het WEF (Overheid.nl, 2021; Overheid.nl, 2022). Nooit eerder werd er in de Tweede Kamer zo veel aandacht besteed aan een complottheorie. Dat een dergelijk complot zelfs tot het hoogste politieke orgaan in Nederland kon doordringen laat zien hoe invloedrijk en hardnekkig deze theorieën zijn om mensen te beïnvloeden. Dat blijkt ook uit het jaarverslag over 2022 van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD). In dit verslag concludeert de AIVD dat complottheorieën een ernstige bedreiging vormen voor de nationale veiligheid. Volgens de onderzoekers was het gedachtegoed dat Nederland wordt geregeerd door: “een kleine, kwaadaardige elite die de bevolking wil onderdrukken, tot slaaf maken en zelfs vermoorden” op dat moment het populairste extremistische narratief (AIVD, 2022; Keulemans, 2023). Ook bleek uit het onderzoek dat meer dan honderdduizend mensen min of meer geloofden in het extremistische anti-institutionele gedachtegoed (NOS, 2023; RTL, 2023; AIVD, 2022; Van Westhreenen, 2023).

Anno 2024 zijn complottheorieën en nepnieuws dus nog steeds het gesprek van de dag in de nieuwsmidia en op sociale media. Of het nu gaat over QAnon, 9/11, Illuminati, de Bilderbergconferentie, 5G, satanistische pedofielen-netwerken of de Great Reset, journalisten moeten in hun werk veelvuldig de afweging maken hoe ze omgaan met dergelijke complotten en worstelen regelmatig met dilemma’s (Argos, 2020; Notenboom, 2021). Moeten complotdenkers wel aandacht krijgen? Zorgt die aandacht niet voor meer aanhang? Kunnen journalisten het zomaar negeren? Aan de hand van de ‘Great Reset’-complottheorie wordt in deze scriptie uitgezocht hoe vijf Nederlandse regionale en landelijke dagbladen omgingen met complottheorieën.

Een belangrijk onderscheid dat gemaakt dient te worden betreft het verschil tussen het ‘Great Reset’ initiatief van het WEF en de complottheorie waar dit concept voornamelijk populair door is geworden. Het idee van de ‘Great Reset’ komt voort uit een boek dat Klaus Schwab, directeur van het WEF, schreef in samenwerking met de econoom Thierry Malleret. In dit boek wordt beschreven hoe de wereld zich kan herstellen en wederopbouwen na de COVID-crisis (Schwab & Malleret, 2020). De complottheorie die vervolgens ontstaan is uit deze resetgedachte stelt dat het WEF en verschillende wereldleiders een verborgen agenda hebben en de COVID-pandemie als dekmantel gebruikten om een nieuwe autoritaire wereldorde te scheppen (Christensen, 2023, p. 2348-2350; Giesen, 2023). Het

wantrouwen van machtige wereldleiders is niets nieuws en kan zelfs worden gezien als een klassiek ingrediënt voor een complottheorie. Al decennialang gaan er geruchten en complottheorieën rond over de Bilderberggroep. Net als bij het WEF zou bij de Bilderberggroep door machtige wereldleiders de hele wereld worden bestuurd. Ondanks alle geruchten houden onderzoekers en aanwezige politici stevast vol dat de Bilderberggroep (en het WEF ook) vooral een ontmoetingsplek is voor gelijkgestemden om te netwerken met elkaar (Wilford, 2003, p. 70-71, 79-80; Christensen, 2023, p. 2350; Dohmen, 2022; Van der Linden, 2019). In het volgende hoofdstuk wordt de definitie van het WEF-initiatief en de complottheorie verder uitgediept.

Tijdens de Coronapandemie verwierven complottheorieën als de ‘Great Reset’ enorm veel aandacht. Door de onbekendheid van het virus, de verwarring bij de maatregelen en de grote invloed van sociale media op het dagelijkse leven, konden nepnieuws en complottheorieën floreren (Corbu et al, 2023, p. 349). De toenemende aanwezigheid van complottheorieën viel ook de media op en er verschenen steeds meer verklarende artikelen over de complotten (NOS, 2020a; Schouten & Bomers 2021). Het virus en de complotten die dit probeerden te verklaren hielden de Nederlandse samenleving in hun greep. In de nieuwsmedia en op sociale media werd er veel bericht over ‘viruswappies’, ‘complotdenkers’ en ‘slapende’ mensen die wakker moesten worden. Naast de politieke leiders van Nederland wierpen ook zelfbenoemde experts zich op om de ‘waarheid’ boven tafel te krijgen. Een goed voorbeeld hiervan was de #Ikdoenietmeermee-campagne van een aantal bekende Nederlanders. Via deze Instagram-actie keerden onder anderen Famke Louise, Bizzey, Gers Pardoel en Tim Douwsma zich tegen het coronabeleid van de regering. In een interview met de Nederlandse Omroep Stichting (NOS) vertelde initiatiefnemer Bizzey dat hij meedeed omdat hij het gevoel had dat er iets niet klopte en er een machtspeel gespeeld werd (NOS, 2020b). Het sentiment over machtsverschil en een onderbuikgevoel dat iets niet klopt zijn kenmerken die veelvuldig terugkomen bij het complot over de ‘Great Reset’. Tegelijkertijd laten zij zien hoe wijdverspreid en invloedrijk complottheorieën waren tijdens de coronapandemie.

Gezien de grote aandacht die de complottheorie kreeg in het nieuws, op sociale media en zelfs in de politiek tijdens de pandemie, lijkt het nuttig om onderzoek te doen naar de receptie en behandeling van complottheorieën in de media. Dit onderzoek is maatschappelijk relevant, omdat het inzicht geeft in de manieren hoe traditionele nieuwsmedia omgaan met complotdenkers en -theorieën, maar ook hoe ver deze complotten doordringen in de journalistieke berichtgeving en welke keuzes daaraan voorafgingen. Bovendien is dit onderzoek relevant omdat sinds de coronapandemie de aanwezigheid van en het praten over complottheorieën genormaliseerd is (De Jong, 2022; NOS, 2022). Waar vroeger dergelijke *broodje aap verhalen* nog werden weggelachen, worden er nu Kamervragen gesteld over de Nederlandse betrokkenheid bij de ‘Great Reset’ van het WEF en plaatst Thierry Baudet, politiek leider van FvD, openlijk vraagtekens bij de aanslagen op 11 september 2001 en de maanlanding (AD, 2023; Overheid.nl, 2021; Overheid.nl; 2022). Dit onderzoek geeft inzicht in de

manieren hoe journalisten en nieuwsmedia omgaan met complottheorieën en draagt daarom deels bij aan de bestrijding van nepnieuws en complottheorieën.

Naast de maatschappelijke relevantie is dit onderzoek wetenschappelijk relevant, omdat onderzoek naar complottheorieën in de berichtgeving van de nieuwsmedia, en met name in kranten, op dit moment nog in de kinderschoenen staat. Er is nog vrijwel geen onderzoek gedaan naar hoe traditionele nieuwsmedia berichten over en omgaan met complottheorieën. Hieronder volgt een kort overzicht van onderzoekers die zich wel bezig hebben gehouden met complottheorieën en nieuwsmedia. Dit exploratieve onderzoek heeft dus de potentie om een van de eerste stappen te zetten in dit onderzoeksveld en de deuren te openen voor uitgebreider onderzoek. Bovendien is dit onderzoek relevant voor de wetenschap, omdat het meer inzicht geeft in de keuzes en dilemma's waar journalisten en redacties dagelijks mee geconfronteerd worden. Daardoor draagt dit onderzoek bij aan het inzichtelijk maken van de journalistieke praktijk. Eveneens laat dit onderzoek zien hoe nieuws geproduceerd, geconsumeerd en op de agenda gezet wordt. Met name voor een onderwerp als complottheorieën is dit noodzakelijk om meer over te weten te komen.

Hoewel er nog geen echte theorievorming bestaat over de manieren hoe traditionele nieuwsmedia omgaan met complottheorieën, zijn er wel onderzoekers die aandacht besteden aan dit onderwerp. Socioloog Jaron Harambam van de Universiteit van Amsterdam onderscheidt vier manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën: negeren, ontkrachten, verklaren en betrekken (J. Harambam, persoonlijke communicatie, 9 januari 2024). Een tweede onderzoeker die zich bezighoudt met hoe media omgaan met complotten, betreft mediawetenschapper Whitney Phillips van de Universiteit van Oregon. Volgens Phillips zijn er drie categorieën waarin je de media-aandacht rondom het QAnon-complot kan verdelen: 'explainers', waarschuwingen en ridiculiserende artikelen (Phillips, 2018b; Argos, 2020). In het volgende hoofdstuk worden deze manieren verder uitgediept en zal er een duidelijke afbakening van manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën worden betoogd. Deze manieren vormen in deze scriptie de kern van de analyse en zullen later uitvoerig onderzocht worden.

In deze scriptie zal aan de hand van een kwalitatieve inhoudsanalyse gepoogd worden om de verschillende manieren hoe traditionele nieuwsmedia omgaan met complottheorieën te herkennen. Onder traditionele nieuwsmedia worden hier uitsluitend krantenartikelen verstaan. Er worden 158 krantenartikelen over de 'Great Reset' in de periode 2019-2024 afkomstig van *De Volkskrant*, *De Telegraaf*, *De Gelderlander*, *De Limburger* en het *Reformatorisch Dagblad* geanalyseerd. Het doel van dit exploratieve onderzoek is om erachter te komen hoe de vijf kranten omgaan met complottheorieën. Dit onderzoek zal aan de hand van de volgende onderzoeksvraag uitgevoerd worden: *Op welke manier berichten traditionele nieuwsmedia over de Great Reset-complottheorie in de periode 2019-2024?*

In het volgende hoofdstuk worden de gehanteerde definities in deze scriptie uitgelegd en wordt een gedetailleerd overzicht gegeven van eerder onderzoek naar de omgang met complottheorieën in de

media. Het derde hoofdstuk richt zich op de methodologie die in dit onderzoek gehanteerd wordt. Hierbij is er speciale aandacht voor de onderzoeksopzet, de methode, de selectie van onderzoekseenheden en de analyse. In het vierde hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek uitvoerig besproken om ten slotte in het vijfde en zesde hoofdstuk een overzicht te geven van de conclusies en beperkingen van deze scriptie. Daarbij zal ook aandacht besteed worden aan aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

2. Theoretisch kader

Dit hoofdstuk is verdeeld in drie onderdelen. Allereerst wordt er aandacht besteed aan de conceptualisering van een aantal begrippen die in deze scriptie centraal staan. Ten tweede zal kort uitgelegd worden hoe journalisten de publieke agenda beïnvloeden. Ten slotte worden de verschillende manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën volgens de literatuur besproken.

2.1 Conceptualisering

Allereerst is het van belang om een aantal concepten te definiëren. In deze scriptie wordt een onderscheid gemaakt tussen een complot, complotdenker en complottheorie. Culloty (2021, p. 38) en Douglas et al. (2019, p. 4) definiëren een complot als een geheime afspraak tussen een kleine groep actoren. Complotten zijn er volgens de onderzoekers op gericht om politieke en economische macht te verkrijgen, gevestigde rechten te schenden of belangrijke geheimen te verbergen. Simpel gezegd is een complot een afspraak om de belangen van een kleine groep te bevorderen die tegelijkertijd het algemeen belang schaadt. Volgens Culloty (2021, p. 38) kan je alleen spreken van een complot als de afspraak tussen de kleine groep actoren ook daadwerkelijk onthuld is.

Naast complotten wordt er in dit onderzoek ook gesproken over complotdenkers. De term complotdenker kan verwijzen naar iemand die gelooft in een complottheorie. Soms wordt de term ook gebruikt om iemand te beschrijven die beroepsmatig complottheorieën promoot, zoals Willem Engel, of iemand die een groot voorstander is van een complottheorie (Douglas et al., 2019, p. 5). In de wetenschappelijke literatuur worden complotdenkers vaak gezien als een stereotyperende homogene groep. Volgens Harambam & Aupers (2017, p. 114, 125-126) en Uscinski & Parent (2014, p. 83-85) is dit een foutief beeld en kenmerken complotdenkers zich juist door hun diversiteit. Uit hun onderzoeken blijkt dat de personen die in complottheorieën geloven heel erg verschillen van elkaar én hun stereotyperingen. Complotdenkers zijn in die zin niet uitsluitend terug te leiden naar extremistische of niche groeperingen (Grodzicka & Harambam, 2021, p. 3). In deze scriptie zal de definitie van Douglas et al. (2019) worden gehanteerd met speciale aandacht voor de toevoegingen van Harambam & Aupers (2017) en Uscinski & Parent (2014) met betrekking tot het diverse en heterogene karakter van de complotdenker.

Centraal in dit onderzoek staat één complottheorie. Hierdoor is het belangrijk om ook dit concept te definiëren. Een complottheorie wordt door verschillende onderzoekers gezien als een poging om uitkomsten van belangrijke en ingrijpende gebeurtenissen te verklaren door middel van een mysterieuze samenzwering of complot door een kleine groep invloedrijke actoren (Corbu et al., 2023, p. 347; Douglas et al., 2019, p. 4; Culloty, 2021, p. 38). Hierbij opereren de actoren vaak in het geheim en tegen het algemeen belang (Sunstein & Vermeule, 2009, p. 205; Mancosu & Vegetti, 2021, p. 1204).

De complottheorie die centraal staat in dit onderzoek betreft de ‘Great Reset’. Met het ‘Great Reset’ initiatief van het WEF wordt hier het project bedoeld om de wereld na de coronapandemie duurzamer, inclusiever, weerbaarder en eerlijker op te bouwen (Roth, 2021, p. 2; Giesen, 2023). De complottheorie die uit het WEF-initiatief is voortgekomen gaat uit van een samenzwering van machtige wereldleiders die een nieuwe wereldorde willen creëren waarbij zij alle macht naar zich toe trekken ten koste van de gewone burgers (Christensen, 2023, p. 2348-2349). De coronapandemie is in die zin volgens de complottheorie een dekmantel om dit door te voeren via het WEF. Over het algemeen wordt er binnen deze theorie vanuit gegaan dat machtige wereldleiders samenwerken met de World Health Organization (WHO), farmaceutische bedrijven en de media (Geelhoed et al., 2022, p. 3).

2.2 Wie vormt de publieke agenda?

Nieuwsmedia spelen een belangrijke rol bij het bepalen van de agenda van het publiek. Vandaag de dag hebben journalisten en grote mediabedrijven als het ware een monopolie op de aanvoer van publieke informatie (Culloty, 2021, p. 37). McCombs & Shaw (1972, p. 177) ontwikkelden bijna vijftig jaar geleden al een theorie die deze rol van de media benadrukten. In hun *agendasetting theorie* stellen de auteurs dat nieuwsmedia niet altijd succesvol zijn in het bepalen wat mensen denken, maar wel waarover ze denken. De mainstream media zouden niet veel invloed hebben op de richting en heftigheid van overtuigingen, maar bepalen vrijwel altijd de onderwerpen die op de agenda komen. Hoewel met de opkomst van het internet de traditionele *poortwachtersfunctie* van de media verviel en iedereen in principe de agenda kon bepalen (Harambam, 2017, p. 77-78), laat de rest van dit hoofdstuk zien dat nieuwsmedia nog steeds zeer invloedrijk zijn in het bepalen van de publieke agenda.

Ook Hallin (1984) benadrukt dat journalisten de macht hebben om bepaalde onderwerpen onder de aandacht te brengen. In zijn onderzoek naar journalistieke framing tijdens de Vietnamoorlog beargumenteert de onderzoeker dat journalisten onderwerpen kunnen onderverdelen in drie categorieën: *consensus*, *legitimate controversy* en *deviance* (Scovel et al., 2023, p. 842). Onderwerpen die vallen binnen de categorieën *consensus* en *deviance* genereren over het algemeen geen discussie en kunnen simpelweg gecategoriseerd worden als ‘goed’ en ‘fout’. Hallin (1984, p. 21) geeft hierbij ‘appeltaart’ en ‘communisme’ als voorbeelden van deze categorieën. Onderwerpen die vallen binnen *legitimate controversy* wekken, zoals de naam doet vermoeden, wel discussie en debat op. Volgens de onderzoeker is dit de categorie waar objectieve journalistiek, neutraliteit en balans onmisbaar zijn. Bij deze benadering is het van belang om bewust te zijn van het feit dat onderwerpen niet zomaar in een bepaalde categorie terechtkomen. Het zijn de journalisten die door te kiezen welke bronnen, taal en frames ze gebruiken, actief bijdragen aan het categoriseren van nieuwsverhalen (Scovel et al., 2023, p. 842; Hallin, 1984, p. 21-23). Journalisten kunnen op die manier ervoor zorgen dat sommige onderwerpen meer aandacht krijgen en meer protest opwekken onder het publiek. Het volgende deel

zal laten zien dat journalisten verschillende manieren hebben om te berichten (of juist niet) over complottheorieën.

2.3 Omgang van nieuwsmedia met complottheorieën

Nieuwsmedia hebben een invloedrijke en belangrijke positie in de maatschappij. Via de traditionele (televisie, radio, gedrukte kranten en tijdschriften) en de online nieuwsmedia wordt de wereld van politiek, economie, (inter)nationale betrekkingen, belangrijke gebeurtenissen, meningen en kritiek met een objectieve blik inzichtelijk gemaakt. Door deze unieke en grote rol in het bepalen van de publieke agenda, moeten nieuwsmedia bedachtzaam kiezen over wat voor soort onderwerpen zij schrijven (Donovan & boyd, 2021, p. 334).

In de context van deze scriptie legt dit gelijk een lastig dilemma bloot waar veel journalisten die schrijven over complotten tegenaan lopen. Door te schrijven over complottheorieën, zorgen journalisten ervoor dat deze complotten voor een breder publiek zichtbaar en genormaliseerd worden. Daarbij is het mogelijk dat de theorieën hierdoor terechtkomen bij mensen die dit normaal niet zouden zien (Bruns et al., 2022, p. 946; Douglas et al., 2019, p. 15). Bovendien willen complotdenkers graag dat er over hen geschreven wordt. Alleen dan kunnen de complotten onder het grote publiek verspreid worden (Marwick & Lewis, 2017, p. 39; boyd, 2018). Om deze reden is het van belang om te kijken naar de verschillende manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën.

In de wetenschappelijke literatuur zijn enkele studies terug te vinden die belichten hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën. Harambam onderscheidt door zijn uitgebreide ervaring op het gebied van complottheorieën en complotdenkers vier manieren hoe media omgaan met complottheorieën: negeren, ontcrachten, verklaren en betrekken (J. Harambam, persoonlijke communicatie, 9 januari 2024). Een soortgelijke indeling valt terug te vinden in het onderzoek naar claims dat iemand of een groep in een complottheorie gelooft van Martin (2020, p. 416). Aan de hand van drie casestudies over claims over complottheorieën in het vaccinatiedebat onderscheidt de onderzoekers vier manieren die sterk lijken op die van Harambam: negeren, ridiculiseren, ontcrachten en betrekken. Het enige verschil tussen beide benaderingen is dat Martin kiest voor het ridiculiseren van complottheorieën en -denkers. Een derde visie betreft de inzichten van Whitney Phillips (Phillips, 2018b). De Amerikaanse onderzoekster kiest in tegenstelling tot Harambam en Martin niet voor vier, maar drie manieren hoe media omgaan met complottheorieën. Phillips spits zich in haar benadering ook toe op maar één specifieke complottheorie, namelijk QAnon. Zij onderscheidt de volgende manieren: ‘explainers’ (verklaren), waarschuwen en ridiculiseren.

Aan de hand van de inzichten van Harambam, Phillips en Martin zal in dit het volgende deel gekeken worden naar wetenschappelijke literatuur die de verschillende manieren van omgang met complottheorieën onderbouwt. Achtereenvolgens zullen de volgende manieren besproken worden: negeren, ridiculiseren, verklaren, ontcrachten en betrekken. Waarschuwen valt hierbij weg, omdat in de wetenschappelijke literatuur geen studies terug te vinden zijn die deze manier onderbouwen.

2.3.1 Negeren

De eerste manier hoe nieuwsmedia om kunnen gaan met complottheorieën betreft ook gelijk de simpelste, namelijk het negeren ervan. Zoals hierboven al kort beschreven werd, hebben journalisten die schrijven over complottheorieën regelmatig te maken met een lastig dilemma. Door te schrijven over complotten, worden deze zichtbaarder en ‘normaler’ voor meer mensen (Bruns et al., 2022, p. 946). Een logische oplossing voor dat probleem is dan ook door het simpelweg te negeren. Volgens Martin (2020, p. 416) is het negeren van een complottheorie op korte termijn, wanneer bijna niemand aandacht aan de theorie besteed, een goede optie. Als er geen aandacht aan een complot besteed wordt, zullen mensen er ook geen aandacht aan besteden. Als men dan toch op het spoor komt van de complottheorie is een logische conclusie dat er geen aandacht aan besteed is, omdat de theorie te idioot is om te ontkrachten (Sunstein & Vermeule, 2009, p. 222). Er bestaat bij deze aanpak wel het gevaar dat de complotdenkers ervan overtuigd raken dat de media erover zwijgen, omdat ze geen bewijzen tegen de complottheorie hebben, waardoor er buiten de traditionele media om meer aandacht aan besteed wordt (Sunstein & Vermeule, 2009, p. 221; Bruns et al., 2022, p. 942).

Geheel in lijn met bovenstaande studies is het idee van ‘strategic silence’ dat Phillips (2018b) en Donovan & boyd (2021, p. 335-336) beargumenteren. Het idee achter ‘strategic silence’ is dat journalisten en redacties een afweging maken welke stemmen ze over een bepaald onderwerp wel of niet laten horen en welke inzichten of meningen een groter podium krijgen. Het gaat hier niet om het censureren van bepaalde meningen, maar eerder om het in goede banen leiden van maatschappelijke discussies. Een belangrijke afweging hierbij is om te voorkomen dat schadelijke of foutieve informatie, zoals complottheorieën, zich makkelijk verspreiden (Donovan & boyd, 2018). Volgens Donovan & boyd (2021, p. 336 en 346) kan het zwijgen van een medium een teken van autoriteit, acceptatie, terugtrekking van toestemming en zowel een overeenstemming als meningsverschil betekenen. Desalniettemin is ‘strategic silence’ vandaag de dag door het wegvallen van de *poortwachtersfunctie* van de traditionele media een lastige strategie. Men heeft immers de traditionele media niet meer nodig om schadelijke informatie, zoals complottheorieën, onder de aandacht te brengen (Harambam, 2017, p. 77-78).

Om deze reden is het volgens Phillips (2018a (3), p. 4) van belang om de keuze om ergens over te berichten af te laten hangen van het ‘tipping point’. Volgens de onderzoekster is het belangrijk om, wanneer je schrijft over een complottheorie, deze te negeren totdat het complot relevant wordt voor mensen buiten de niche gemeenschap. Wanneer er complottheorieën gedeeld worden in groepen complotdenkers is dat volgens deze benadering geen probleem, pas als het gedachtegoed zich buiten deze groep verplaatst moeten mediabedrijven ingrijpen. Wanneer dit gebeurt wordt er gesproken van een ‘tipping point’ en moeten nieuwsmedia wel over de theorie berichten. Als het verhaal dit punt nog niet bereikt heeft en er wel veel media-aandacht aan besteed wordt zal dit er zeker voor zorgen dat het complot relevant wordt voor mensen buiten de niche gemeenschap (Phillips, 2018b; Sunstein & Vermeule, 2009, p. 222). Wardle & Derakhshan (2017, p. 66) stellen daarom voor om Europese

mediaorganisaties met elkaar in contact te brengen en te laten discussiëren of er een overeenstemming bereikt kan worden wanneer het ‘tipping point’ bereikt wordt en wanneer er over complottheorieën bericht moet worden.

Een belangrijk argument voor het negeren van complottheorieën in de media blijft het feit dat wanneer je ervoor kiest een complot te ontkrachten je er tegelijkertijd voor zorgt dat dit onbewust gelegitimeerd wordt. Door aandacht te besteden aan een complottheorie verplaatst deze zich van het punt dat ze te belachelijk zijn om te bespreken naar een positie waar ze de blijkbaar de moeite waard zijn om aandacht aan te besteden (Sunstein & Vermeule, 2009, p. 221). Een goed voorbeeld hiervan was de berichtgeving rondom de QAnon-complottheorie in de Verenigde Staten. Journalisten begonnen met verklarende en ontkrachtende artikelen te schrijven over QAnon toen het ‘tipping point’ nog niet bereikt was. Hiermee leverde zij een broodnodig kritisch tegengeluid tegenover de complottheorie, maar versterkten deze onbedoeld ook door het onder de aandacht te brengen bij een veel grotere groep mensen. Het effect was enorm, want binnen een mum van tijd was QAnon het gespreksonderwerp van de dag onder republikeinse congressleden. Phillips & Milner (2021, p. 146-148) vergelijken de berichtgeving rondom de QAnon-complottheorie treffend met een opstekende storm. Journalisten waren hierbij natuurlijk niet de enige die bijdroegen aan het versterken van deze storm, maar ze zorgden er wel voor dat deze kon groeien door de complottheorie in het medialandschap op de kaart te zetten. Dat is juist waar complotdenkers naar op zoek zijn: “For manipulators, it doesn’t matter if the media is reporting on a story in order to debunk or dismiss it; the important thing is getting it covered in the first place” (Marwick & Lewis, 2017, p. 39; boyd, 2018).

2.3.2 Ridiculiseren

Een tweede manier die Martin en Phillips onderscheiden in tegenstelling tot Harambam en die een belangrijke weerklink vindt in de literatuur is het ridiculiseren van complottheorieën in de media. Complottheorieën worden over het algemeen gezien als irrationale, gevaarlijke en ongeloofwaardige afwijkingen van de geldende opvattingen over verstand (Grodzicka & Harambam, 2021, p. 2; Pigden, 2007, p. 1; Konkes & Lester, 2017, p. 826). Hierdoor worden complottheorieën en -denkers in de media negatief en gekleineerd neergezet als uitingen van extreemrechts en verkeerd geïnformeerd of misleidend gedachtegoed (Oliver & Wood, 2014, p. 963; Douglas et al., 2019, p. 15). Vaak gaat dit gepaard met vernederende en lachwekkende retoriek (Uscinski, 2018, p.445). In haar onderzoek naar berichtgeving rondom de QAnon-complottheorie stuitte ook Phillips (2018b) op talrijke voorbeelden van ridiculiserende berichtgeving. In de context van de QAnon-complottheorie waren voornamelijk Trump-aanhangers het doelwit van zelfvoldane journalisten die wilden benadrukken dat ‘natuurlijk’ Trump-aanhangers zo dom waren om in de complottheorie te geloven (Phillips & Milner, 2021, p. 146).

Een ander goed voorbeeld van hoe de ridiculiserende manier van omgaan met complottheorieën in de praktijk tot zijn uiting komt blijkt uit het onderzoek van Husting & Orr (2007, p. 133-134). Hierin

wordt onderzocht hoe de labels ‘complotdenker’ of ‘complottheorie’ gebruikt worden als strategie van uitsluiting in de maatschappij. Na 114 artikelen van New York Times uit de periode 2000-2005 geanalyseerd te hebben, kwamen de onderzoekers tot de conclusie dat het begrip ‘complottheorie’ door de auteurs van de artikelen op drie manieren wordt ingezet. Allereerst wordt het begrip in de artikelen geassocieerd met negatieve termen als ‘wingnut’, dat zich laat vertalen als een geestelijk gestoord persoon, ‘krankzinnige’, ‘paranoïde’ en ‘onderontwikkelde’. Ten tweede wordt de term gekoppeld aan een karikatuur of een foutieve claim. Ten slotte blijkt uit het onderzoek dat de term ‘complottheorie’ door de auteurs veelvuldig vergeleken wordt met claims die volslagen absurd worden geacht.

Een nadeel aan het ridiculiseren van complotdenkers en -theorieën is dat op deze manier journalisten ideeën van gemarginaliseerde groepen bij een groter publiek onder de aandacht brengen en zij die er wel in geloven nog verder van de maatschappij afsluiten (Uscinski, 2018, p. 445). Met name het laatste punt krijgt bijval van onder andere Harambam & Aupers (2017, p. 114). In hun onderzoek naar de identiteit van complotdenkers verklaren zij een interessant verschijnsel. Volgens de onderzoekers zijn complottheorieën sinds de jaren zestig steeds meer ‘mainstream’ geworden, maar blijft het beeld van een complotdenker als paranoïde extremist nog steeds gehandhaafd in de media. Door dit beeld in stand te houden cijferen de media de complotdenker succesvol weg uit het publieke debat (Husting & Orr, 2007, p. 127). Volgens Harambam (2017, p. 86) is dat een slechte zaak, omdat volgens hem een dialoog noodzakelijk is tussen beide partijen om inzicht te krijgen in maatschappelijke problemen. Hierover volgt later in dit hoofdstuk meer.

2.3.3 Verklaren

De discussie die in de wetenschappelijke literatuur gevoerd wordt over hoe nieuwsmedia moeten omgaan met complottheorieën, focust zich voornamelijk op journalistieke waarden. Een voorbeeld van een dergelijk debat richt zich op de neutraliteit van de journalistiek. Hierin zijn twee duidelijke kampen te onderscheiden: objectieve, verklarende verslaggeving met een onpartijdig nieuwsmedium of een aanpak via *advocacy journalism* waarbij een duidelijk positie in een debat wordt aangenomen. Aan de hand van feiten en bewijsstukken is het doel om de lezer te overtuigen van dit standpunt (Charles, 2013, p. 387-388; Bruns et al., 2022, p. 931). Hierbij zie je dus een duidelijke tegenstelling tussen een objectieve en overtuigende aanpak.

In Nederland wordt objectiviteit beschouwd als een kernwaarde van de journalistiek. Het nastreven van objectiviteit versterkt niet alleen de waarheidsclaim en geloofwaardigheid van journalisten, maar het creëert ook een overkoepelende professionele werkwijze en bevordert een gedeelde beroepsidentiteit (Broersma, 2015, p. 163-164). Daarnaast blijkt uit enquêtes van Hermans et al. (2011, p. 32) dat 98 procent van de bijna duizend ondervraagde Nederlandse journalisten objectiviteit belangrijk vindt. Er kan dus wel vanuit worden gegaan dat in het Nederlandse perslandschap veelal de objectieve verslaggeving met een onpartijdig standpunt oververtegenwoordigd

is. Logischerwijs onderscheidt Harambam daardoor verklaren als een manier hoe Nederlandse nieuwsmedia omgaan met complottheorieën.

Eerder onderzoek naar een objectieve en verklarende benadering van nieuwsmedia ten opzichte van een maatschappelijk belangrijk onderwerp betreft het onderzoek van Boykoff & Boykoff (2004) naar klimaatverandering. In de studie onderzochten Boykoff & Boykoff hoe vier Amerikaanse kwaliteitskranten: *New York Times*, *Washington Post*, *Los Angeles Times* en *Wall Street Journal* verslag deden over de opwarming van de aarde tussen 1988 en 2002. In 53% van de artikelen werd op een objectieve en evenwichtige manier verslag gedaan over de opwarming van de aarde. Volgens de onderzoekers werd er ongeveer evenveel aandacht besteed aan het standpunt dat mensen verantwoordelijk waren voor de opwarming, als voor het standpunt dat alleen de natuur hier verantwoordelijk voor was. Door deze evenwichtige benadering en het vertellen van beide kanten van het verhaal kreeg het tweede narratief, dat klimaatverandering een natuurlijk proces is en niets te maken heeft met menselijk handelen, een legitieme plek in de discussie rondom klimaatverandering. De media hebben in dit geval dus onbedoeld, door hun eigen normen en waarden te volgen, bijgedragen aan het verspreiden van een ontwrichtend en potentieel gevaarlijk verhaal, iets waar Sunstein & Vermeule (2009, p. 221) in hun studie actief voor waarschuwden.

Het is niet ondenkbaar dat er een soortgelijke verschijnsel te zien is bij verklarende en objectieve berichten over complottheorieën. Het is ook niet voor niets dat verschillende onderzoekers waarschuwen om te berichten over complottheorieën (Sunstein & Vermeule, 2019; Phillips & Milner, 2021; Donovan & boyd, 2018). Nieuwsmedia moeten zich ervan bewust zijn dat verklarende artikelen waarbij rekening wordt gehouden met journalistieke waarden als objectiviteit en balans kunnen bijdragen aan het versterken en verspreiden van complottheorieën (Bruns et al., 2022, p. 931-932).

2.3.4 Ontkrachten

In de wetenschappelijke literatuur over het omgaan met complottheorieën krijgt ontkrachten of *debunking* verreweg de meeste aandacht. Journalisten, met de juiste professionele vaardigheden, worden in een wereld waar complottheorieën zich als een lopend vuurtje verspreiden immers door veel mensen met recht gezien als een geloofwaardige bron (Schultz, 2018, p. 22). De afgelopen jaren hebben nieuwsmedia factchecking omarmd als vaardigheid tegen de verspreiding van mis- en desinformatie, en als manier om de legitimiteit van de media te bewaken (Marques et al., 2023, p. 4). Het *debunking* of ontkrachten van complottheorieën middels factchecking is iets dat veelvuldig gebeurt door de nieuwsmedia. Ontkrachten wordt over het algemeen opgevat als het aantonen van de verkeerdheid van een gedachte of concept. Wanneer de term ontkrachten gebruikt wordt in de context van een complottheorie, impliceert dit niet alleen dat de theorie inherent foutief is, maar ook dat laten zien moet worden dat deze onwaar is (Dentith, 2021, p. 9897-9898; Corbu et al., 2023, p. 351).

Ontkrachten wordt hierdoor gezien als een effectief middel om te berichten over complottheorieën. Dit blijkt ook uit het onderzoek van Brennen et al. (2020). In deze studie naar mis-

en desinformatie, die tijdens de coronapandemie werd uitgevoerd, onderzochten de auteurs 225 artikelen die tussen januari en maart 2020 door Engelse factcheckers werden aangemerkt als misleidend of foutief. De onderzoekers concludeerden dat misinformatie over COVID-19 in veel verschillende vormen, zoals complottheorieën, voorkwam en zeer wijdverspreid was. Hoewel zij geen duidelijke oplossing hadden voor het misinformatie probleem, benoemden zij expliciet de effectieve inspanningen van de factcheckers van onafhankelijke nieuwsmedia bij het bestrijden van misinformatie (Brennen et al., 2020, p. 7-8). Alleen door een gecoördineerde aanpak van nieuwsmedia, factcheckers en publieke autoriteiten kon er volgens de onderzoekers iets gedaan worden aan misinformatie.

Ook Helbers & Ebersbach (2023) zagen ontkrachten, na een experiment met 480 kandidaten, als een belangrijke factor bij de bestrijding van de *infodemic* tijdens de pandemie. Hier wordt de buitensporige hoeveelheid (vaak foutieve) informatie die gedeeld werd tijdens de pandemie over het virus, ziekte, vaccinaties en overheidsbeleid onder verstaan (Balakrishnan et al., 2022, p. 1). Desalniettemin waarschuwden zij in hun onderzoek voor het feit dat ontkrachtende berichtgeving kan leiden tot een onbedoeld *backfiring effect* onder complotdenkers. Corbu et al. (2023) onderschrijven dat in hun studie naar het effect van ontkrachtende nieuwsartikelen op het vertrouwen in de media. Uit het experiment dat bij 945 Roemeense volwassenen werd afgenomen blijkt dat artikelen over complottheorieën niet per se leiden tot een daling in het vertrouwen van traditionele en sociale media. Nieuwsartikelen met een ontkrachtend karakter kunnen echter wel tot een vermindering in vertrouwen leiden. Vooral bij mensen die al in complottheorieën geloven. Nieuwsartikelen met een ontkrachtend karakter versterken bij deze mensen het gevoel van wantrouwen jegens de nieuwsmedia, omdat deze berichten niet aansluiten bij hun standpunten of perceptie van de werkelijkheid (Corbu et al., 2023, p. 361; Helfers & Ebersbach, 2023, p. 114 en 117).

In dit geval wordt er gesproken van een *backfire effect*. Dit houdt in dat mensen die geconfronteerd worden met, voor hen, ongunstige informatie deze niet simpelweg proberen te weerleggen met rationele feiten, maar juist nog sterker overtuigd raken van hun eigen gelijk (Helfers & Ebersbach, 2023, p. 114; Nyhan & Reifler, 2010, p. 307-308). In de context van complotdenkers kunnen ontkrachtende nieuwsartikelen resulteren in een versterkend gevoel van wantrouwen tegenover de media en een groter vertrouwen in de complottheorie. Helbers & Ebersbach (2023) plaatsen desalniettemin ook een aantal vraagtekens bij het zogenoemde *backfire effect*. Uit recente onderzoeken van Haglin (2017), die het onderzoek van Nyhan & Reifler (2010) overdeed, en Wood & Porter (2018) blijkt dat er geen *backfire effect* optrad. Een verklaring die Helbers & Ebersbach (2023) hiervoor geven betreft dat een *backfire effect* eventueel alleen maar optreed bij zwaar gepolitiseerde onderwerpen, oftewel '*hot topics*'. Concluderend stellen de onderzoekers dat wanneer je medisch nepnieuws wil bestrijden, er een complexere communicatiestrategie gebruikt moet worden dan uitsluitend het ontkrachten van het nepnieuws.

Net zoals bij alle andere manieren waarbij aandacht wordt besteed aan complottheorieën in de berichtgeving, lopen nieuwsmedia het risico om de complottheorieën te verspreiden en te versterken door ze in hun verslaggeving te ontkrachten (Corbu et al., 2023, p. 361). Dit was zeker het geval bij de QAnon-complottheorie die alleen maar meer aandacht kreeg door de factchecks en ontkrachtende artikelen van journalisten. In het geval van QAnon werd het zelfs zo erg dat Republikeinse politici de theorie gingen gebruiken om zich af te zetten tegenover de Democraten en weigerden om medische experts te geloven ten aanzien van de coronapandemie (Phillips & Milner, 2021, p. 146). In een onderzoek naar oorzaken en gevolgen van de verspreiding van *fake news* op mainstream media van Tsfaty et al. (2020, p. 168) wordt gesteld dat het zeer aannemelijk is dat de meeste informatie over grote complottheorieën eerder afkomstig is van verhalen over deze theorieën van populaire nieuwsmedia dan van sociale media kanalen. Ondanks dat leent sociale media zich wel een stuk beter om nieuws rondom complottheorieën te verspreiden. Nieuwsartikelen die complottheorieën versterken hebben namelijk een veel grotere kans om massaal gedeeld te worden op sociale media dan ontkrachtende nieuwsartikelen (Papakyriakopoulos et al., 2020, p. 2).

Hoewel het ontkrachten van complottheorieën in sommige gevallen, zoals bij een pandemie, een positief effect kan hebben, blijken complottheorieën over het algemeen een harde noot om te kraken. Harambam (2021) is daarom van mening dat het ontkrachten van complottheorieën door wetenschappers ontoereikend en niet efficiënt is. Volgens de auteur is ontkrachten niet mogelijk, niet professioneel en niet productief (Grodzicka & Harambam, 2021, p. 8). Hier heeft hij een aantal redenen voor. Ten eerste is het ontkrachten van complottheorieën niet haalbaar, omdat complottheorieën vaak ingewikkelde claims bevatten die moeilijk zijn te weerleggen. Daarnaast beschikken wetenschappers over het algemeen niet altijd over de kennis waar complottheorieën over gaan en wordt het daardoor moeilijk om de ‘echte’ waarheid te achterhalen. Ook hebben complottheorieën een *self-sealing quality* waarmee bedoeld wordt dat ze immuun zijn voor ontkrachtingen, omdat deze volgens de complotdenkers toch onderdeel zijn van het grotere complot. Ten tweede is het ontkrachten van complottheorieën niet professioneel, omdat wetenschappers geen kant horen te kiezen en door mee te werken aan het ontkrachten van complottheorieën kiezen ze automatisch een kant. Daarnaast is het volgens Harambam naïef om te denken dat je als wetenschapper die zich bezighoudt met complottheorieën neutraal en objectief kan blijven. Ten derde is ontkrachten van complottheorieën niet productief, omdat ontkrachten vaak niet gaat om het waarheidsgehalte van de informatie, maar eerder om de sociale afstand tussen de ontcrachter en de complotdenker (Harambam, 2017, p. 86). De onderzoeker stelt dat wanneer wetenschappers taal, argumenten en feiten gebruiken die botsen met de overtuigingen van een complotdenker, dit kan leiden tot *backfire effects* waardoor de overtuigingen van de complotdenker alleen maar versterkt worden (Helfers & Ebersbach, 2023, p. 114; Nyhan & Reifler, 2010, p. 307-308).

Hoewel deze studie uitsluitend gericht is op hoe wetenschappers omgaan met het ontkrachten van complottheorieën, is het moeilijk om deze los te zien van hoe nieuwsmedia omgaan met

complotdenkers en -theorieën. Het zijn immers de journalisten die gretig gebruikmaken van wetenschappers en hun onderzoeken om complottheorieën te ontkrachten en te duiden. Volgens Harambam maken wetenschappers en journalisten nog veel te weinig gebruik van de manier die verbinding, dialoog en begrip op gang brengt: het betrekken van de complotdenker (Harambam, persoonlijke communicatie, 9 januari 2024).

2.3.5 Betrekken

De publieke opinie wordt vandaag de dag meer dan ooit gevormd door verschillende stemmen. Naast de mainstream media en sociale media kanalen zijn ook alternatieve nieuwsbronnen, influencers en meningen van gemarginaliseerde groepen vertegenwoordigd in het huidige medialandschap. Het is ondenkbaar dat journalisten zich van deze stemmen af kunnen wenden of ze als irrelevant weg kunnen zetten. Hiermee zouden ze immers hun eigen democratische waarden los laten en in het geval van een grote gezondheids crisis, zoals de coronapandemie, de publieke gezondheid en veiligheid in gevaar brengen (Bruns et al, 2022, p. 947). De oplossing lijkt simpel: in gesprek gaan met complotdenkers en ze te betrekken in hun berichtgeving.

Zoals in het deel hiervoor al kort benoemd werd, is Harambam een groot voorstander van het betrekken van complotdenkers in zowel de academische als journalistieke wereld. In zijn onderzoeken komt het begrip *epistemische democratie* veelvuldig voor. Hij omschrijft dit als: “Het promoten van inclusie van gemarginaliseerde groepen en hun expertise in kennisproductie” (Harambam, 2017, p. 85). Volgens de onderzoeker is het goed mogelijk om verschillende maatschappelijke groepen te betrekken bij kennisproductie. Een diverse groep, geselecteerd op achtergrond, expertise en wereldbeeld, waarbij dialoog centraal staat heeft namelijk een hogere *collectieve intelligentie* dan een homogene groep mensen (Mair et al., 2019, p. 21-27). Daarnaast zal het de legitimiteit en autoriteit van de wetenschap alleen maar vergroten als mensen het idee hebben dat ze gehoord, gerepresenteerd en betrokken worden bij kennisproductie door wetenschappers (Harambam, 2021, p. 113-114). Om die reden betoogt Harambam de oprichting van een burgerplatform dat samen met wetenschappers gesprekken voert en met ideeën en oplossingen komt voor maatschappelijke problemen. Dit kan fungeren als de oplossing om maatschappelijke belangen te horen, activeren en het vertrouwen en samenwerking tussen verschillende groepen te vergroten (Harambam, 2021, p. 116; Harambam, 2017, p. 85-86; Harambam, 2023, p. 132; Grodzicka & Harambam, 2021, p.8). Het betrekken van complotdenkers bij een democratische publieke sfeer kan enerzijds een gevaar zijn, omdat zij andere mensen kunnen misleiden met foutieve informatie. Anderzijds zal de aanwezigheid van complotdenkers kunnen leiden tot een constructief debat over maatschappelijke problemen en een gemeenschappelijke ‘waarheid’ (Culloty, 2021, p. 37; Martin, 2020, p. 416).

Hoewel het bovenstaande stuk zich voornamelijk richt op de academische wereld, betoogt Harambam ook dat binnen de journalistiek complotdenkers frequenter betrokken moeten worden (Keulemans, 2023). Door de dialoog met complotdenkers aan te gaan, krijgen deze mensen het gevoel

daadwerkelijk serieus genomen te worden en krijgen journalisten een beter begrip van de voedingsbodem van de complottheorieën (J. Harambam, persoonlijke communicatie, 9 januari 2024). Het vooroordeel van complotdenkers dat nieuwsmedia aan de kant van het ‘complot’ en de kwaadaardige elite staan, kan makkelijk weggenomen worden door de verbinding met elkaar op te zoeken en complotdenkers een stem te geven in de media. Door deze niet te degenereren tot iets irrationeels of ongeldigs en ze serieus te nemen, kunnen nieuwsmedia begrippen als ‘objectiviteit’ iets verder los laten en daadwerkelijk vertellen wat er in de maatschappij en de wereld aan de hand is (De Maeyer, 2019, p. 22-23). Tegelijkertijd vergroot deze aanpak dat mensen gehoord en betrokken worden, net als in de wetenschappelijke wereld, de legitimiteit en de autoriteit van de journalistiek. Een klein beetje begrip en empathie kunnen op die manier bijdragen aan het verminderen van de behoefte aan en gevaren van complottheorieën (Uscinski, 2018, p. 449).

Een mooie aanvulling op de bovenstaande vijf manieren is een zeer recent verschenen rapport van Van Lieburg et al. (2024). In dit rapport onderzochten de auteurs de vaccinatiebereidheid en houding ten opzichte van de overheid van inwoners van de Biblebelt in de periode 2020-2022. Dit deden zij door twaalf diepte-interviews met jongvolwassenen die het coronavaccin geweigerd hadden af te nemen, twee focusgroepinterviews in dorpen in de Biblebelt op te zetten en de berichtgeving van het *Reformatorisch Dagblad* en een aantal landelijke kerkbladen te analyseren. Uit de analyse van de berichtgeving van de kranten bleek dat het *Reformatorisch Dagblad* over het algemeen weinig aandacht besteedde aan complottheorieën. Volgens de onderzoekers werd er maar in enkele opinieartikelen en ingezonden brieven gesproken over complotten. Wanneer de redactie wel aandacht schonk aan de ‘veelgehoorde samenzweringstheorieën’ werden deze stevast ontkracht. Uit het onderzoek van Van Lieburg et al. (2024) blijkt dus dat er in de berichtgeving van het *Reformatorisch Dagblad* in de periode 2020-2022 voornamelijk twee manieren terug te vinden waren hoe de krant omging met de complottheorie: het negeren en ontkrachten ervan. In het vierde hoofdstuk zal onderzocht worden of er over de periode 2019-2024 nog andere manieren terug te vinden zijn.

Uit de vijf bovenstaande houdingen blijkt bovendien dat de manieren waarop media omgaan met complottheorieën in verschillende mate gebruikt worden. Waar met name het ontkrachten en betrekken veelal gebruikt en genoemd wordt in de wetenschappelijke literatuur, blijft het waarschuwen en verklaren onderbelicht. Hoewel onderzocht is in de studies van Whitney Phillips hoe Amerikaanse media omgaan met de QAnon-complottheorie blijft een soortgelijk onderzoek voor het Nederlandse medialandschap uit. Bovendien is er nog geen enkele studie geweest die deze manieren als collectief heeft onderzocht. Gezien het polariserende karakter van de Amerikaanse pers en de grote verschillen tussen het politieke en maatschappelijke landschap lijkt het noodzakelijk om een nieuwe studie aan dit onderwerp te richten in de Nederlandse context met een andere complottheorie. Daarom zal deze scriptie verder ingaan op en onderzoeken hoe Nederlandse nieuwsmedia omgaan met het ‘Great Reset’ complot. Dit vormt een waardevolle bijdrage aan onderzoek naar de relatie tussen complottheorieën en

het Nederland medialandschap. Daarnaast biedt het mogelijkheden voor uitgebreider vervolgonderzoek.

3. Methode van onderzoek

Dit hoofdstuk zal allereerst de onderzoeksopzet uiteenzetten, gevolgd door de gehanteerde methode van het onderzoek, de kwalitatieve inhoudsanalyse. Daarna wordt de selectie van berichten die de kern vormen van dit onderzoek verantwoord om vervolgens de analyse hiervan verder toe te lichten. Ten slotte wordt de validiteit en betrouwbaarheid van deze scriptie uiteengezet.

3.1 Onderzoeksopzet

Het doel van deze scriptie is om erachter te komen hoe traditionele nieuwsmedia omgaan met complottheorieën en op welke manier zij hierover berichten. Om dit voor elkaar te krijgen en de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden zal er een kwalitatieve inhoudsanalyse worden uitgevoerd. Middels deze methode zullen 158 krantenartikelen over de ‘Great Reset’ complottheorie in de periode 2019-2024 afkomstig van: *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad* geanalyseerd worden.

Een kwalitatieve inhoudsanalyse leent zich goed om een algemeen beeld te krijgen van hoe nieuwsmedia met complottheorieën omgingen. Het geeft inzicht in of de vijf kranten de complottheorie ridiculiseerden, verklaarden, ontkrachten, ervoor waarschuwden of de complotdenkers bij hun berichtgeving betrokken. Daarnaast kan de analyse ook andere manieren blootleggen hoe nieuwsmedia met complottheorieën omgingen. Het negeren van complottheorieën en de afwegingen die journalisten of nieuwsmedia maakten bij de berichtgeving omtrent complottheorieën is middels deze methode een stuk lastiger te achterhalen. Desalniettemin kan er middels de analyse van de krantenartikelen ook over het negeren van complottheorieën wat gezegd worden.

3.2 Kwalitatieve inhoudsanalyse

Inhoudsanalyse valt als methode te verdelen in twee soorten: kwantitatieve en kwalitatieve. De overeenkomst tussen beide varianten is dat ze, hoewel op een andere manier, inhoud van media bestuderen. Er zijn ook belangrijke verschillen tussen de twee methodes. Kwantitatieve inhoudsanalyse richt zich met name op aantallen en numerieke verhoudingen van variabelen. Kwalitatieve inhoudsanalyse focust zich daarentegen vooral op het blootleggen van patronen, in kaart brengen van oorzaken en benoemen van categorieën. Simpel gezegd is inhoudsanalyse een gestructureerde manier om naar de inhoud van teksten te kijken. In het geval van kwalitatieve inhoudsanalyse ligt de nadruk op betekenissen die niet op het eerste gezicht te zien zijn, de context en de rol van de auteur en ontvanger. Hierbij speelt de data een belangrijke rol bij de invalshoek van het onderzoek en voltrekt de analyse zich in een cyclisch proces (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 130 en 136; White & Marsh, 2006, p. 34-35).

Er zijn heel wat manieren om een indeling te maken van kwalitatieve inhoudsanalyse. Kuckartz (2014, p. 66) onderscheidt drie methodes: thematisch, evaluatief en type-building. De eerste probeert thema's te identificeren binnen een verzameling teksten. De tweede probeert een oordeel te formuleren en de derde probeert patronen of modellen te herkennen om een complex onderwerp te begrijpen. Het resultaat van deze methode is een typologie van de geanalyseerde verschijnselen (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 138; Kuckartz, 2014, p. 103).

In dit onderzoek wordt gebruikgemaakt van kwalitatieve inhoudsanalyse, omdat het doel van deze scriptie is om patronen te herkennen in hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën. Hierdoor sluit dit goed aan bij de type-building methode van Kuckartz (2014). Het verwachte resultaat van dit onderzoek is dan ook een typologie van manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën. Daarnaast is de onderzoeksvraag inventariserend van aard en sluit die daarom goed aan bij kwalitatieve inhoudsanalyse. Dit onderzoek is er immers op gericht om de verschillende manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën te onderscheiden, niet om te kijken hoe vaak een artikel ontkracht of hoeveel er over geschreven wordt. Daarnaast past het cyclische analyseproces erg goed bij dit onderzoek, omdat het van tevoren onmogelijk is om vast te stellen wat er gevonden gaat worden in de krantenartikelen. Hierbij is het dus van belang om cyclisch te werk te gaan en nieuwe inzichten uit je data te halen om vervolgens met die nieuwe blik weer andere dingen te herkennen in je data. Dit iteratieve proces is noodzakelijk om de hoofdvraag goed te kunnen beantwoorden.

3.3 Selectie van berichten

In deze scriptie worden 158 krantenartikelen over de 'Great Reset' complottheorie in de periode 2019-2024 afkomstig van: *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad* geanalyseerd. Allereerst is gekozen voor de 'Great Reset' complottheorie, omdat dit tijdens de coronapandemie een van de meest actuele en prominente complottheorieën was. Het complot kreeg zowel online op sociale media als offline via traditionele media veel aandacht en hield een deel van de Nederlandse maatschappij een lange tijd in haar greep. Geen andere complottheorie wist zo ver door te dringen in het publieke debat en geen andere complottheorie werd zo veelvuldig besproken in de Tweede Kamer. Puur het feit dat in het 'nuchtere' Nederland volksvertegenwoordigers in het hoogste politieke orgaan van ons land bloedserieus Kamervragen stellen over een complottheorie, laat zien dat dit een interessant studieobject is. De periode 2019-2024 is gekozen, omdat de complottheorie in het begin van de coronacrisis opkwam, naar aanleiding van een wederopbouwplan van het WEF. Tijdens de coronacrisis kreeg de complottheorie het meeste media-aandacht. Om ook de berichtgeving na de coronacrisis in dit onderzoek mee te nemen is gekozen om de einddatum van de afbakening op 1 januari 2024 te zetten. Op deze manier komt de afbakeningsperiode van artikelen op precies vijf jaar te liggen.

Om een zo divers mogelijk overzicht te geven van hoe traditionele nieuwsmedia omgaan met complottheorieën is ervoor gekozen om in dit onderzoek artikelen van drie landelijke (*De Volkskrant*,

De Telegraaf en het *Reformatorisch Dagblad*) en twee regionale (*De Gelderlander* en *De Limburger*) kranten te gebruiken. Het *Reformatorisch Dagblad* heeft hierin een unieke positie, omdat deze krant landelijk uitgegeven wordt, maar veelal Christelijk nieuws brengt uit dorpen en steden in de ‘Bijbelgordel’. Ook is er rekening gehouden met de eigenaren van de dagbladen. *De Telegraaf* en *De Limburger* zijn allebei onderdeel van het Mediahuis, terwijl *De Volkskrant* en *De Gelderlander* onderdeel zijn van DPG Media. Het *Reformatorisch Dagblad* is onderdeel van een Christelijk mediabedrijf, namelijk Erdee Media Groep. Eveneens is hierbij het onderscheid kwaliteitskrant (*De Volkskrant*) en niet-kwaliteitskrant of populaire krant (de rest) in acht genomen (Schaap & Pleijter, 2012, p. 76). Naast het onderscheid tussen kwaliteitskrant en niet-kwaliteitskrant is het ook interessant om een Christelijke krant, zoals het *Reformatorisch Dagblad*, te betrekken bij de analyse. De gedachte hierbij is dat een krant die vanuit een duidelijk ideologisch of religieus standpunt hun nieuws produceert, andere thema’s en manieren belangrijk vindt om ergens over te berichten. Ten slotte hebben ook de oplagecijfers van de kranten een rol gespeeld. Bij de keuze om rekening te houden met de oplagecijfers van een krant wordt uitgegaan van het feit dat dagbladen met een grote achterban en veel lezers eerder grote maatschappelijke thema’s als complottheorieën opnemen in hun berichtgeving. Hierdoor is de keuze op *De Telegraaf* (oplage van 741.000), *De Volkskrant* (500.000), *De Limburger* (220.000), *De Gelderlander* (202.000) en het *Reformatorisch Dagblad* (103.000) gevallen (Nationaal Media Onderzoek, 2023).

Alle artikelen zijn middels de zoektermen: ‘Great Reset’, ‘World Economic Forum’, ‘Klaus Schwab’ en ‘Coronacomplot’ gevonden in de Nexis Uni database. De gebruikte teksten zijn gebaseerd op de verschenen artikelen in de verschillende kranten en niet op online gepubliceerde bronnen. Hierdoor worden de titels van de artikelen gebruikt zoals ze in Nexis Uni zijn aangegeven. De verdeling van de 158 krantenartikelen is als volgt: *De Limburger* (22), *De Gelderlander* (29), *De Volkskrant* (32), *De Telegraaf* (34) en het *Reformatorisch Dagblad* (41). Bij de selectie van de krantenartikelen is rekening gehouden met de inhoud (duidelijke link met complottheorie) en de lengte van de berichten. Hierbij is er voor gekozen om berichten waar terloops ‘Great Reset’ werd genoemd zonder duidelijke betekenis of context en hele korte nieuwsberichten (minder dan 100 woorden) niet mee te nemen, mits het ging om ingezonden brieven of duidelijk satirische artikelen. Daarbij moesten de krantenartikelen tussen 1 januari 2019 en 1 januari 2024 geschreven en gepubliceerd zijn in één van de vijf kranten. Concluderend worden daardoor in de analyse nieuwsberichten, achtergrondverhalen, interviews, columns, opiniestukken ingezonden lezersbrieven, commentaren en inzendingen van gastschrijvers gebruikt.

3.4 Analyse

De analyse van de krantenartikelen in deze scriptie is niet verlopen via een rechtlijnig proces met vaste stappen, maar eerder via een cyclisch proces. Hiermee wordt bedoeld dat stappen in het analyseproces verschillende keren herhaald zijn. Bij dit proces was het van belang om aan de hand van de data

nieuwe inzichten te genereren om deze vervolgens opnieuw op het materiaal te testen. Dit iteratieve proces draaide om het heen en weer gaan tussen data en theorie (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 131 en 140).

Het beginpunt van de analyse waren de inzichten vanuit de literatuur. Bij het bestuderen van de 158 krantenartikelen is in eerste instantie gelet op de manieren die Harambam en Phillips onderscheiden: negeren, ridiculiseren, ontcrachten, betrekken en waarschuwen (J. Harambam, persoonlijke communicatie, 9 januari 2024; Phillips, 2018b). Vervolgens is onderzocht of er andere manieren waren hoe de kranten omgingen met de complottheorie buiten de hierboven genoemde inzichten. Dit gebeurde via een proces van open, axiaal en selectief coderen in het softwareprogramma ATLAS.ti. De eerste stap, het open coderen, draaide om het markeren en labelen van alle manieren die terug te vinden waren in de data. Bij de tweede stap, het axiaal coderen, werden de inzichten uit de literatuur in verband gebracht met de gevonden labels in de data. Ten slotte werden in de derde stap, het selectief coderen, patronen herkend om de labels in te delen in verschillende manieren hoe nieuwsmedia omgingen met de complottheorie (Boeije, 2005, p. 124, 133 en 136). Door dit iteratieve analyseproces meerdere malen te herhalen zijn er patronen in de data onthuld waardoor er acht manieren zijn herkend hoe nieuwsmedia omgingen met de ‘Great Reset’ complottheorie. In het volgende hoofdstuk worden de resultaten van de analyse uitvoerig besproken.

3.5 Validiteit en betrouwbaarheid

De validiteit van kwalitatieve inhoudsanalyse kan verzekerd worden door de geformuleerde aandachtspunten en categorieën goed aan te laten sluiten bij de onderzoeksvraag. Daarnaast is noodzakelijk dat de categorieën dekkend en niet-overlappend zijn (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 149). In deze scriptie wordt de validiteit gewaarborgd door de categorieën of manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorie duidelijk af te bakenen en niet te laten overlappen met elkaar. De inzichten uit de literatuur kunnen daarvoor een goede basis zijn.

De betrouwbaarheid van kwalitatieve inhoudsanalyse gaat over het feit dat een andere onderzoeker met hetzelfde materiaal, onderzoeksvraag en analyse tot (ongeveer) dezelfde conclusie komt. Dit gaat met name om de labels, markeringen, patronen en categorieën (Koetsenruijter & Van Hout, 2014, p. 150). Onderzoekers moeten bij kwalitatieve inhoudsanalyse waken voor *cherry picking*, waarbij alleen selectieve categorieën of patronen worden herkend in de data die erg gunstig uitkomen voor het onderbouwen van een bepaald standpunt. De betrouwbaarheid van dit onderzoek is verzekerd door de beschrijving van de analyse, herkenning van patronen en categorieën zo transparant mogelijk te laten verlopen. Op deze manier kan de lezer en een potentiële tweede onderzoeker goed volgen welke keuzes zijn gemaakt bij de interpretatie van de data en welke afwegingen daarbij aan de grondslag lagen. Door middel van transparantie wordt op deze manier de betrouwbaarheid van dit onderzoek gewaarborgd.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de analyse van 158 nieuwsartikelen, columns, ingezonden brieven en commentaren uit *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad* achtereenvolgens besproken. Hieruit blijkt welke manieren de nieuwsmedia hadden om te berichten over het ‘Great Reset’ complot. Concluderend wordt aan het einde van het hoofdstuk een samenvattende typologie gegeven die de verschillende manieren bespreekt en uitlegt.

4.1 *De Limburger*

Uit de analyse van 22 artikelen afkomstig van *De Limburger* komen een aantal manieren hoe deze krant omging met de complottheorie naar voren. Allereerst ontkracht de krant het complot in haar berichtgeving. Onder ontkrachten wordt het tegenspreken of ‘debunkten’ van de complottheorie verstaan. Dit gebeurde door argumenten tegen het complot te geven, uit te leggen waarom het incorrect of foutief was en deskundigen aan het woord te laten die de complottheorie weerlegden. In *De Limburger* werd het complot ontkracht door zowel ingestuurde lezersbrieven als verslaggevers die zich uit spraken tegen de complottheorie. In het volgende deel van een lezersbrief komt goed naar voren hoe dit een plaats kreeg in de krant:

“Vervolgens kreeg ik een stortvloed van desinformatie te horen over vaccins, vaccineren en de QR-code, door cherry picking opgedoken uit de krochten van het internet. Hij sloot af met ons toekomstbeeld: alle burgers worden volledig gecontroleerd en beheerst door een kleine wereldelite. Ik herkende de complotversie van Build Back Better en the Great Reset, haakte verbijsterd af en zocht op internet hoeveel de afgelopen jaren bezuinigd was op de geestelijke gezondheidszorg.”¹

Ook verslaggevers spraken zich actief uit tegen de complottheorie door in hun artikelen en columns te benadrukken dat je in een discussie uit moet kunnen gaan van onderbouwde feiten (iets dat de aanhangers van complottheorieën volgens de journalist niet deden):

“Volgens Frans maakt het WEF gebruik van de pandemie. Hij schreef dat '191 landen de Great Reset willen doorvoeren en de macht willen overnemen door middel van apps die onze medische gegevens verkrijgen'. En dat Schwab 'erger is dan Adolf Hitler'. Vervolgens fulmineerde hij over 'leugens van De Limburger', waar hij nota bene 'belastinggeld voor betaalde'. Ik antwoordde dat dit niet klopte en legde het verschil uit tussen publieke en commerciële media. Maar Frans hield vol dat Nederlandse kranten gefinancierd worden door Europese belastingbetalers. Oh, en kritische journalisten worden geweerd.”

¹ Hub Demont, Coronacheck: Diverse artikelen en lezersbrieven. *De Limburger*, 25 september 2021.

“Ik besloot om de mailwisseling te staken. Voor een gezonde discussie moet je kunnen uitgaan van een feitelijke basis: gras is groen, de hemel is blauw en niemand betaalt belasting voor een commerciële krant. Voor figuren als Frans, die al het onbetwistbare wantrouwen, is gras paars en de hemel geel. Ze verlaten echter nooit hun bedompte zolderkamer om dat buiten met hun eigen ogen te checken.”²

Een tweede manier die terug te vinden viel in de artikelen betrof het relativeren van het complot. Deze manier verschilt van het ontkrachten van het complot, omdat hierbij niet met name het complot wordt ontkracht, maar eerder de ernst van het complot, de pandemie of de invloed van het WEF wordt gerelativeerd. Bij deze aanpak is het doel dus niet uitsluitend om te proberen het complot als onwaar te bestempelen, maar eerder de verontrustende, geheimzinnige aspecten en de invloed van de mogelijke gevolgen (op een grappende manier) te relativeren of bagatelliseren. Het hoofddoel hierbij is om de indruk te wekken dat de situatie helemaal niet zo ernstig is als de aanhangers van de complottheorie denken. In het volgende fragment uit een column wordt de ernst van het complot gerelativeerd door te zeggen dat hoewel Nederland onder invloed was van het totalitaire machtsspel van het WEF, er nog genoeg vrijheid bestond om scholen op te richten voor mensen met een bepaalde levensovertuiging:

“Het gaat nu nog om privéonderwijs, maar het is de bedoeling dat er ook reguliere, door de overheid gefinancierde scholen bijkomen, aldus FvD-Statelid Ralf Dekker. Dan kun je heel hard roepen dat Nederland een dictatuur is, of dat onze ministers marionetten zijn in het totalitaire poppenspel van het World Economic Forum, blijkbaar is er hier toch nog een heel klein beetje vrijheid over om scholen te stichten speciaal voor mensen met een bepaalde levensovertuiging.”³

Daarnaast bleek uit twee columns van journalist Sjors van Beek dat echt niet alle ‘antivaxxers’ of prikweigeraars aanhangers waren van het ‘Great Reset’ complot. De redenen om niet te laten vaccineren waren volgens hem veelomvattender dan dat en impliceren dat er ook logische verklaringen voor zijn. Hiermee probeert de auteur te benadrukken dat de hoeveelheid complotdenkers veel marginaler is dan op het eerste gezicht lijkt.⁴

Naast het ontkrachten en relativeren van het complot, werd in de krant ook actief geridiculiseerd. Dit houdt in dat de complottheorie of de aanhangers daarvan in de krant belachelijk werden gemaakt of werden bespot. Dit gebeurde veelal door de absurditeit van de complottheorie te benoemen en uit te vergroten. Door het complot op deze manier te presenteren, probeerde men ze als absurditeit, lachwekkend en ongeloofwaardig neer te zetten, waardoor de lezers actief werden aangemoedigd om het niet serieus te nemen. Daarbij werden de aanhangers afgeschilderd als dwaas of

² Marco van Kampen, Paars gras. *De Limburger*, 2 september 2021.

³ Marco van Kampen, Rugdekking. *De Limburger*, 18 augustus 2022.

⁴ Sjors van Beek, Priklozen, doe de mond open. *De Limburger*, 28 oktober 2021; Sjors van Beek, In de wereld van de weigerparia's. *De Limburger*, 6 november 2021.

misleid. In *De Limburger* gebeurde dit op een aantal manieren. Allereerst schreven de journalisten zo overdreven over het complot dat er geen twijfel over bestond om het serieus te nemen. Het volgende fragment komt uit een column over het bezoek van Thierry Baudet aan het WEF om onderzoek te doen naar het complot en illustreert dit goed:

*“Ik kijk uit naar de volgende vlogs. Thierry die op reptielenjacht gaat en schubben meent te ontwaren op de huid van Klaus Schwab. Thierry die de rode wijn in het glas van koningin Máxima aanziet voor babybloed. En Thierry met een microfoon voor een dichte deur, speculerend over mysterieuze samenzweringen over wereldheerschappij die daarachter plaatsvinden, terwijl iedereen thuis via een livestream een activist kan zien die aandacht vraagt voor de koraalriffen in de Rode Zee.”*⁵

Een tweede manier hoe de journalisten de complottheorie belachelijk maakten of ridiculiseerden ging over de vergelijkingen die ze ermee maakten. In *De Limburger* werd het complot aan de lopende band vergeleken met absurditeiten als het ontkennen van de maanlanding en de holocaust, het bestaan van satanistische pedonetwerken, kinderhandel van Joe Biden en zoals in het bovenstaande fragment ‘reptielen’ en bloeddrinkende elites.⁶ Een derde manier hoe complotdenkers werden geridiculiseerd in de krant betrof de subjectiviteit van het taalgebruik van de journalisten. De aanhangers van de complottheorie werden neergezet als ‘wappies’, ‘charlatans’ en hun ideeën als ‘quatsch’ (onzin of flauwekul) of ‘uit de duim gezogen angstbeelden’.⁷

De vierde en laatste manier die terugkwam bij de berichtgeving rondom het ‘Great Reset’ complot ging om het verklaren ervan. Onder verklaren wordt hier zowel de uitleg over de inhoud van de complottheorie als de oorzaken en de populariteit daarvan verstaan. De journalisten van *De Limburger* deden dit door een definitie te geven van het complot en het in een bredere context te plaatsen. Verrassend genoeg veranderde de toon van deze definities naarmate de coronapandemie langer aanhield. Waar aan het begin van de pandemie een korte objectieve uitleg of definitie volstond, kwam er hoe langer de crisis aanhield steeds meer ruimte voor alternatieve overtuigingen:

*“The Great Reset is de theorie dat er een wereldwijde elite is die de democratie de nek wil omdraaien om allerlei linkse agendapunten (waaronder 'klimaatonzin') door te kunnen voeren en kritische burgers de mond te snoeren.”*⁸

⁵ Marco van Kampen, Dark side. *De Limburger*, 19 januari 2023.

⁶ Geertje Claessen, Deze zes onderwerpen zijn taboe tijdens de feestdagen. *De Limburger*, 4 december 2023; Marco van Kampen, Dark side. *De Limburger*, 19 januari 2023; Marco van Kampen, Lessen van 2021. *De Limburger*, 30 december 2021; Hub Demont, Coronacheck: Diverse artikelen en lezersbrieven. *De Limburger*, 25 september 2021; Vincent Janssen, Nieuwe zondebok gezocht als Rutte toneel heeft verlaten. *De Limburger*, 13 juli 2023.

⁷ Richard Kemper, Krijgen de wappies gelijk? *De Limburger*, 4 november 2023; Marco van Kampen, Charlatans. *De Limburger*, 8 augustus 2022; Sjors van Beek, Priklozen, doe de mond open. *De Limburger*, 28 oktober 2021;

⁸ Johan van de Beek, Het ongenoegen smeult al jaren, en niet alleen onder boeren. *De Limburger*, 13 augustus 2022.

Naast het definiëren van het complot werd dit ook verklaard door uit te leggen waar het complot vandaan kwam, hoe dit zich ontwikkelde en wat de doelstelling ervan was. In een column van de hoofdredacteur Bjorn Oostra schreef hij dat de artikelen rondom corona op feiten waren gebaseerd die door deskundigen gedeeld werden.⁹ Dit is een interessant gegeven, omdat, in vergelijking met de andere kranten die in deze scriptie besproken worden, er weinig tot geen deskundigen aan het woord kwamen in *De Limburger* die zich uitlieten over de complottheorie. Eveneens opvallend en belangrijk is het feit dat er ook weinig tot geen complotdenkers aan het woord kwamen over de complottheorie. In zijn column schreef Oostra dat een deel van zijn collega's ervan overtuigd waren dat complotdenkers geen podium moesten krijgen. Dit zou dus kunnen betekenen dat er door de redactie van de krant actief genegeerd werd om te voorkomen dat de complottheorie aan populariteit zou winnen en verder verspreid werd. De strategie die volgens de hoofdredacteur 'prima' werkte was: informeren, duiden, geen paniek zaaien en, als het moest, kritische noten kraken.

4.2 De Gelderlander

Uit de analyse van 29 artikelen afkomstig van *De Gelderlander* komen een vijftal manieren hoe deze krant omging met de complottheorie naar voren. Allereerst werd er in de berichtgeving aandacht besteed aan het ontkrachten van het complot. Dit gebeurde door op feiten gebaseerde argumenten te geven tegen het 'Great Reset' complot en de bijbehorende retoriek. Hierbij werden deskundigen aangehaald om dit te onderbouwen, zoals politicoloog Léonie de Jonge die zich in een achtergrondverhaal kritisch uitlaat over Forum voor Democratie (FvD):

*"Door te blijven zeggen dat we leven in The Great Reset van het WEF, een dictatuur. En dat middenin een pandemie die iedereen spuugzat is. Dan is er wel iets aan de hand, namelijk de coronacrisis, maar dan is nog niet per se een dictatuur geschapen en dat wil ook niet zeggen dat er een geheime agenda wordt uitgevoerd, zoals Forum zegt."*¹⁰

De tweede manier die terug te vinden was in de berichtgeving van *De Gelderlander* betreft het verklaren van de complottheorie. Karlijn van Houwelingen verklaarde in een achtergrondverhaal de toenemende verspreiding van het complot en de toenemende saamenhorigheid rondom het protest in de Verenigde Staten en Nederland zo:

*"De Engelstalige rechtse influencers verspreiden het angstbeeld dat de Nederlandse boeren slachtoffer zijn van een internationale 'great reset' waarin onder meer tradities zouden moeten plaatsmaken voor immigranten. Dat idee komt ook uit eigen land. Voormalig Forum voor Democratie-lid Eva Vlaardingerbroek schetste het in de show van Tucker Carlson, en Thierry Baudet in een interview met de Trumpiaanse complotkrant Epoch Times."*¹¹

⁹ Bjorn Oostra, Schrijven over corona is zoeken naar evenwicht. *De Limburger*, 15 januari 2022.

¹⁰ Tobias den Hartog, Max pakte de fakkel: hitste Forum hem op? *De Gelderlander*, 8 januari 2022.

¹¹ Karlijn van Houwelingen, Trump gebruikt protest boeren als waarschuwing. *De Gelderlander*, 27 juli 2022.

Ook werden professionele organisaties als de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) en Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) gebruikt om nieuws rondom de complottheorie te verklaren. Zo werd de NCTV geciteerd in de krant:

“Complottheorieën kunnen zingeving en houvast bieden in een complexe wereld, maar kunnen ook leiden tot een vurig verzet tegen de gevestigde orde. De misleidende verhalen over het World Economic Forum en de in Nederland minder wijdverspreide QAnon-complottheorie zijn daar voorbeelden van. Er tekent zich een beweging af die wordt gekenmerkt door diepe vijandigheid, fanatisme en fantasieën van gewelddadige eigenrichting.”¹²

Opvallend hierbij is dat de krant bij hun verklaringen over de complottheorie veelal de rol van Thierry Baudet en zijn partij FvD aanhaalt als bijdragers aan het ‘succes’:

“Zo claimde Baudet de afgelopen twee jaar met toenemende stelligheid dat wereldleiders de coronapandemie hebben 'gebruikt' om hun grip op de bevolking te vergroten. Hij wijst op het World Economic Forum, voor velen een lobbybijeenkomst van wereldleiders en industriëlen in Davos, maar voor Baudet een soort schaduwregering die met 'Build Back Better'-termen globalisering wil doordrukken. Op weg naar een door Baudet gehate 'wereldstaat'.”¹³

Naast het verklaren en ontkrachten van de complottheorie werd deze ook in de krant gerelativeerd. Dit gebeurde bijvoorbeeld in een interview met terreurbestrijder Pieter-Jaap Aalbersberg:

“Van mij mag je die complotten allemaal geloven. Er zijn altijd complotdenkers geweest en die zullen er altijd zijn. Als dat geloven maar niet overgaat tot opruiing tot een strafbaar feit. Dan wordt het strafbaar.”¹⁴

Ook auteur Saskia Noort relativeerde in een column de ernst van de complottheorie door de problematiek te vergelijken met die van derdewereldlanden:

“Wanneer je op dagelijkse basis met dood, pijn en ziekte te maken hebt, en de hulp een tien- of honderdtal kilometers ver weg is, zonder auto of fiets voor de deur, zonder geld of schoon water, zonder iPhone om je verwende mening mee te delen, dan zou de Great Reset je aan je reet roesten. Wij stonden aan het bed van een vrouw die langzaam stervende was aan tbc, en zij had nog het geluk dat een arts van Amref Flying Doctors, met wie ik mee mocht, wekelijks medicijnen kwam brengen, maar in onze wereld zou zij nooit tbc gekregen hebben. Met dank aan, jawel, een vaccin.”¹⁵

In *De Gelderlander* werd een combinatie van realisme en naast bovenstaande fragmenten ook humor gebruikt om het complot te relativiseren:

¹² Tobias den Hartog, ‘Complottheorieën kunnen terreurdaad aanwakkeren’. *De Gelderlander*, 8 november 2022.

¹³ Tobias den Hartog, Baudet gooit schroom van zich af en verklaart zich complotaanhanger. *De Gelderlander*, 18 oktober 2022.

¹⁴ Tobias den Hartog, ‘Complotdenkers blijven, opruien gaat stap te ver’. *De Gelderlander*, 28 december 2022.

¹⁵ Saskia Noort, Trots en dankbaar in de rij voor vaccinatie. *De Gelderlander*, 8 mei 2021.

“En voor die ene oom, laten we hem Robert noemen, die je om de oren slaat met het verhaal dat de vaccinaties gebruikt worden om een microchip in je arm te injecteren: daar zijn nog geen sporen van gevonden. Ook is er een praktisch probleem. De batterij die nodig is om die chip te laten functioneren, past niet door een naald.”¹⁶

Deze drie voorbeelden laten zien dat er in de krant aandacht besteed werd aan het in de context plaatsen van de problematiek die mensen ervaren. Tegelijkertijd werkte deze aanpak ook ontkrachtend, omdat het niet altijd serieus inging op het complot en daarmee de noodzaak om er aandacht aan te besteden verminderde.

Een vierde manier hoe *De Gelderlander* bericht over het ‘Great Reset’ complot draaide om het betrekken van de complotdenkers. Met het betrekken van de complotdenkers wordt bedoeld dat zij een plek kregen om hun verhaal te doen. Met andere woorden hield dit in dat de krant een dialoog creëerde waarin niet alleen de gangbare opvattingen aan bod kwamen en zo de aanhangers van de complottheorie betrok bij de nieuwsproductie. Ook oproepen en pleidooien in de kranten die gericht waren op het betrekken van aanhangers van complottheorieën worden onder ‘betrekken’ gerekend. In tegenstelling tot *De Limburger*, waarbij de overtuiging heerste dat complotdenkers geen podium horen te krijgen, betrok deze krant wel degelijk aanhangers van de complottheorie bij hun nieuwsproductie. Zo werden mensen op straat geïnterviewd over wat zij van de coronaproblematiek in relatie tot het complot vonden, kregen aanhangers van de complottheorie in de krant meerdere keren de kans om hun verhaal te doen en spraken zij actief hun zorgen uit. Jolanda Verhoef deed haar verhaal in de weekendeditie van de krant:

“Het gaat allemaal helemaal niet over het milieu. De boeren moeten plek maken voor woningbouw, dat weten we allemaal. En ik kan nog veel meer zeggen en doen, ik ben een echte wappie. Er komen bij mij ook geen inenting, helemaal niks, bij mijn tien kinderen ook niet. Want wij kijken iets verder dan onze neus lang is, ik vind het vaccineren gewoon een totale opruiming van de mensheid.”

“Ik lees heel veel over de great reset en dit is allemaal al voorspeld. We worden helemaal afgebroken, héél klein gemaakt zodat we gewoon weer gaan luisteren naar wat de regering wil. Er klopt veel meer niet. Zoals die oorlog in Oekraïne, daar geloof ik helemaal niks van. Die Russen hoeven maar op één knopje te drukken en dan zijn ze van Oekraïne af. Dus wat we op televisie zien is allemaal lariekoek, allemaal in scène gezet.”¹⁷

Naast Jolanda kregen meer aanhangers van de complottheorie de kans om hun verhaal in de krant te doen. In een persoonlijk interview met Renuka de Klunder kreeg zij de kans om haar mening over de

¹⁶ Tobias den Hartog en Niels Klaassen, Kijk naar Portugal! Daar snappen ze het. Toch? *De Gelderlander*, 23 december 2021.

¹⁷ Redactie, Jolanda vreest dat de mensheid ‘wordt opgeruimd’. *De Gelderlander*, 15 oktober 2022.

‘plandemie’, die volgens haar normaal niet gehoord werd, eindelijk te geven zonder kritische opmerkingen van journalisten:

“Onze maatschappij heeft een verrot fundament. Ik mag mijn mening over corona niet geven en stukken worden van mijn Facebookpagina gehaald. Maar ik kan wel hele groepen vinden die kinderporno aanbieden. De samenleving staat op omkiepen. Het fundament heeft onderhoud nodig. Misschien schop ik wel eens hard, maar wel met een doel. Ik wil samen vanuit het niets een samenleving opbouwen die is gebaseerd op liefde. Nu is het tijd om op te staan en me uit te spreken.”

“We moeten die plandemie stoppen. Een door het World Economic Forum vooropgezet plan, een groep van internationale politici, invloedrijke leiders van multinationals, intellectuelen en journalisten. Zij willen dat we in de schulden komen. Dat alle huizen van de staat worden. Dat onze kinderen van de staat worden. Het doel: totale controle over de burgers, wereldwijd.”¹⁸

De laatste manier die terugkwam in de berichtgeving van de krant was het ridiculiseren van het complot. Het ridiculiseren gebeurde door het niet serieus nemen van de ideeën en het maken van sarcastische opmerkingen. Zo werd er in een column over de uitkomst van de gemeenteraadsverkiezing gekscherend gepraat over een ‘wereldwijde’ samenzwering in Berkelland.¹⁹ Eenzelfde toon was terug te vinden bij de verslaggeving rondom een petitie om een regenboogtrap bij een school in de achterhoek weg te laten halen:

“Dat het Gerrit Komrij College in Winterswijk een actieve rol speelt in The Great Reset kon niemand voorzien. Zelfs Klaus Schwab en de Britse koning Charles niet, die pleiten voor een nieuwe economische orde, met meer oog voor welvaartsverdeling en duurzaamheid. Complotdenkers zien er een samenzwering in, bedoeld om het volk monddood te maken met een totalitaire wereldorde. Ik vermag niet in te zien wat het in de regenboogkleuren opschilderen van twee trappen in de Winterswijkse school bijdraagt aan dit vermeende streven, maar misschien ben ik daar te naïef voor.”²⁰

Eveneens werd er in de krant meerdere keren overdreven gerefereerd naar pedoseksuelen criminelen die de mensheid willen vermoorden, ‘reptielen aliens’ en andere complottheorieën rondom ufo waarnemingen en 9/11.²¹ Ten slotte werd Klaus Schwab ook nog eens vergeleken met een James Bond-schurk:

¹⁸ Suzanne de Winter en Joost Ariaans, ‘Ik ben uit mijn cocon gestapt en sta volop in het leven’. *De Gelderlander*, 5 maart 2021.

¹⁹ Erik Hagelstein, De wereldwijde samenzwering in Berkelland. *De Gelderlander*, 31 augustus 2022.

²⁰ Erik Hagelstein, De Winterswijkse regenboogtrap is even bizar als tragisch. *De Gelderlander*, 9 november 2022.

²¹ Saskia Noort, Intens lelijke schoonheid. *De Gelderlander*, 6 mei 2021; Tobias den Hartog, Baudet gooit schroom van zich af en verklaart zich complotaanhanger. *De Gelderlander*, 18 oktober 2022.

“In Winterswijk was het ook raak. Daar zag een mevrouw op een regenboogtrap in het Gerrit Komrij College de vingerafdrukken zitten van Klaus Schwab van het World Economic Forum. Deze kleurloze bureaucraat van een praatclub voor industriëlen en politici wordt al enige tijd aangezien voor een meesterbrein dat regeringsleiders als marionetten aan een touwtje heeft. Hij is - zo denken de complotteurs - de Ernst Stavro Blofeld van deze tijd, een James Bond-schurk die het filmdoek heeft verruild voor het echte leven.”²²

4.3 De Volkskrant

De analyse van 32 berichten afkomstig uit *De Volkskrant* laat zien dat zij vijf manieren hanteerde om te berichten over het ‘Great Reset’ complot. De eerste manier was het ontkrachten van de complottheorie. Dit gebeurde in de krant voornamelijk door middel van columns waarbij vaste auteurs hun ongezouten mening konden geven over het complot. Exemplarisch voor deze benadering omschreef Sander Schimmelpenninck het volgende:

“De Great Reset zal er nooit komen. Niet alleen omdat de gepercipieerde wereldelite niet bestaat, maar vooral omdat de belangen van de weldegelijk bestaande economische elite juist ligt bij behoud van de status quo. In die zin is The Great Reset net zoets als de erfbelasting: juist de mensen die er het meeste belang bij hebben, zijn ertegen. De verliezers van het huidige systeem hebben het blijkbaar (nog) te goed om echt te snappen waar het misgaat. En wanneer de elite tegen het eigen belang in plannen maakt om de wereld gelijkjer en duurzamer te maken, wekt dat blijkbaar zoveel argwaan dat ze de massa niet mee krijgen.”²³

Naast de ontkrachtende toon in columns, werden er ook achtergrondartikelen geschreven die zowel een verklarende als een ontkrachtende benadering hadden. Eveneens werd er in de krant een interview gepubliceerd met de invloedrijke schrijver (en Telegraaf-columnist) Leon de Winter die zich uitsprak tegenover de complottheorie:

“Een complot veronderstelt kwaadaardigheid, en hoeveel kritiek ik ook heb, en hoe vreemd ik Klaus Schwab (World Economic Forum-directeur en auteur van The Great Reset, red.) ook vind, in die kwaadaardigheid geloof ik niet. Ik geloof niet dat Sigrid Kaag onderdeel is van een complot.”²⁴

De tweede manier die terug te vinden was in de berichtgeving van de krant ging om het relativeren van het complot. Hier richtte de krant zich vooral op het WEF en probeerde een nuance aan te brengen en tegelijkertijd het beeld te ontkrachten dat de mondiale elite in Davos aan de touwtjes trekt:

²² Rob Berends, Hoe de leugen steeds verder door ons land sijpelt. *De Gelderlander*, 12 november 2022.

²³ Sander Schimmelpenninck, De Great Reset zal er nooit komen, want in Nederland hobbelen we nog altijd van roddel naar ophef. *De Volkskrant*, 5 juli 2021.

²⁴ Sara Berkeljon en Nathalie Huigsloot, ‘Ik geef aan alle opwellingen toe’. *De Volkskrant*, 22 oktober 2022.

“Het World Economic Forum in Davos is meer een bijeenkomst van grote woorden dan van grote daden. Elk jaar verzamelen zich de great & good in de Zwitserse sneeuw - of wat daar nog van over is - om de wereld te verbeteren. Staatshoofden en politici mengen zich met miljardairs, captains of industry en pop-, film- en sportsterren voor enkele dagen conversatie onder het genot van een goed glas wijn en copieus diner, waarna ze zich weer huiswaarts begeven met het gevoel van een schoon geweten alsof ze bij een biechtvader zijn geweest.”²⁵

“Als de jaarlijkse top in Davos iets bewijst, is het dat de groten der aarde het over de meeste dingen oneens zijn.”²⁶

De derde manier die terug te vinden valt in de berichtgeving van *De Volkskrant* betreft het betrekken van de aanhangers van het ‘Great Reset’ complot. Deze manier was terug te zien door het feit dat ze complotdenkers aan het woord lieten in de krant en interviews publiceerden met aanjagers van de complottheorie, zoals Michel Reijnga. Opvallend is de toon van Volkskrantjournalist Robert van der Griend in het interview met Reijnga.²⁷ Hoewel hij de activist een podium gaf om zijn verhaal en ideeën te delen met de rest van Nederland zat er constant een kritische ondertoon in het artikel. Reijnga werd omschreven als ‘sjacheraar’ en er werden allerlei oude collega’s, kennissen en vrienden aangehaald die twijfelden aan zijn eerlijkheid. Hoewel de activist dus betrokken werd bij de nieuwsproductie betekende dat niet dat er geen kritische opmerkingen werden gemaakt in het artikel. Hierbij zit er dus een degelijk verschil tussen artikelen, columns, ingezonden brieven en interviews met complotdenkers waarin de journalisten terughoudender waren in het geven van kritische opmerkingen, zoals het interview met Renuka de Klunder en Jolanda Verhoef in *De Gelderlander*. Ondanks de kritische opmerkingen kreeg Reijnga wel een podium om zijn ideeën ten aanzien van de ‘Great Reset’, corona en het overheidsbeleid met heel Nederland te kunnen delen. Naast het betrekken van aanhangers van de complottheorie kwamen er in *De Volkskrant* ook wetenschappers aan het woord die een pleidooi gaven om het gesprek aan te gaan met burgers die geloofden in dergelijke complotten. Socioloog Jaron Harambam, waarvan zijn ideeën uitvoerig zijn besproken in het tweede hoofdstuk en ten grondslag liggen aan deze scriptie, kwam meerdere keren langs in de berichtgeving van de krant. Hij riep hierbij consequent op om aanhangers van complotten juist te betrekken bij de nieuwsproductie:

“Harambam juicht zoiets toe als het Open Redactie-project van de Volkskrant, waarbinnen abonnees mogen meedenken over journalistieke vragen en onderwerpen. Maar hij hoopt dat daar de ‘rare’ of ‘extreme’ vragen niet uit worden gefilterd. ‘Media beslissen soms te snel dat een vraag niet hoeft te worden gesteld of dat een geluid niet hoeft te worden gehoord. Ik heb

²⁵ Peter de Waard, Moeten we de jaarlijkse biecht van de elite nu ineens omarmen? *De Volkskrant*, 17 januari 2023.

²⁶ Jan Kuitenbrouwer, De wereld resetten. *De Volkskrant*, 11 januari, 2022.

²⁷ Robert van de Griend, Held van radicaal rechts met schijt aan alles. *De Volkskrant*, 22 januari 2022.

dat erg gemerkt in de discussie over de coronamaatregelen. Er was vanaf het begin een groep die vond dat er te slap werd ingegrepen en een groep die denkt dat corona niet zo gevaarlijk is en beide groepen voelden zich totaal niet gehoord. Tuurlijk, er waren uitzonderingen, maar over het algemeen hebben media de regering gevolgd.'''²⁸

Naast Harambam deelde ook criminoloog Fiore Geelhoed deze mening bleek uit een achtergrondartikel van Maarten Keulemans:

“Hoe het wel moet? Saai eigenlijk: het gesprek aangaan, menen de experts. Vanuit het besef dat complotdenkers geen vastomlijnde groep vormen, maar een 'complex verschijnsel' van ideeën en opvattingen. En vanuit het besef dat achter complotdenken soms terechte maatschappijkritiek zit. 'Die kritiek moeten we hoorbaar en bespreekbaar maken op een voor iedereen acceptabele manier', vindt Geelhoed. 'Niet om het altijd eens te zijn met elkaar, maar om net genoeg gemeenschappelijke grond te vinden om nog een samenleving te vormen.'''²⁹

Een vierde manier hoe de krant bericht over het ‘Great Reset’ complot betreft het verklaren ervan. Aan de hand van door professionals onderbouwde en informerende achtergrondartikelen, columns en interviews met mensen die te maken hebben met complotdenkers werd verklaard wat de complottheorie, het WEF en haar oorspronkelijke ideeën inhielden, waar het complot haar oorsprong kende en hoe dit zich ontwikkeld heeft.³⁰ Eveneens werd er in de krant veel aandacht besteed aan de relatie tussen het ‘Great Reset’ complot en de boerenprotesten.³¹ Een terugkerend thema in die verhalen was de globalistische elite die de ‘normale’ burgers klein wil houden en controleren. Het volgende is een typisch voorbeeld hoe er in *De Volkskrant* middels een column een verklaring werd gegeven voor de complottheorie:

“Deze verzet- en veranderingsdrift komt niet uit het niets. Al jaren staat een potje met maatschappelijk ongenoegen op een hoog vuur te borrelen. Mensen voelen zich om uiteenlopende redenen achtergesteld, gekleineerd, genegeerd, gediscrimineerd. Het leidde tot de opkomst van het populisme en van een militant anti-racisme. Het potje begon over te koken met Trumps verkiezing, de Brexit en de grote Black Lives Matter-betogingen. En nu zijn we zover dat de vlam al paar keer in de pan is geslagen. In Amerika met de stormloop op het Congres, in Nederland met aanvallen op winkels en stations. Die escalatie naar gewelddadige

²⁸ Kustaw Bessems, Open de poorten, ook voor complot-denkers. *De Volkskrant*, 4 juli 2020.

²⁹ Maarten Keulemans, Wetenschappers bezorgd over AIVD-rapport: ‘Ga juist in gesprek met complotdenkers’. *De Volkskrant*, 24 april 2023.

³⁰ Wilco Dekker en Ben van Raaij, Het moet nu écht anders, vindt de elite. *De Volkskrant*, 12 december 2020; Arie Elshout, Als ik regeerder was, zou ik banger zijn voor de middenklasse dan voor de onderklasse. *De Volkskrant*, 8 februari 2021; Jan Kuitenbrouwer, De wereld resetten. *De Volkskrant*, 11 januari 2022; Maarten Keulemans, Een vaccin tegen desinformatie. *De Volkskrant*, 19 november 2022; Peter Giesen, ‘Samenzwering in de Alpen’ – Hoe de Great Reset een wereldwijd complot werd. *De Volkskrant*, 16 januari 2023; Peter de Waard, Moeten we de jaarlijkse biecht van de elite nu ineens omarmen? *De Volkskrant*, 17 januari 2023.

³¹ Michael Persson, Het boerenprotest wordt door anti-democratische krachten ingekapseld. *De Volkskrant*, 26 juli 2022; Emma Curvers, Afstand nemen. *De Volkskrant*, 27 juli 2022; Haro Kraak en Loes Reijmer, De verre vrienden van de ‘Dutch farmers’. *De Volkskrant*, 27 juli 2022.

revolte valt niet los te zien van de pandemie. Deze duurt al een jaar, houdt niet op, put de mensen uit, beperkt hun vrijheid, maakt velen onzeker of ze kunnen houden wat ze hebben - kortom, zij zet alles op scherp en versterkt bestaande onvrede zodanig dat deze muteert tot opstandigheid en zelfs agressie.”³²

De vijfde en laatste manier hoe *De Volkskrant* omging met de complottheorie in haar berichtgeving draaide om het ridiculiseren van het complot. Aan de hand van columns, opiniestukken, interviews en satirische artikelen waren er twee manieren te onderscheiden hoe de krant de complottheorie ridiculiseerde. Allereerst maakten de journalisten gebruik van sarcasme. Opmerkingen als ‘Aha, het Grote Complot zit erachter’³³, ‘WEF als grootste apres-ski die de zonden van de wereld wegneemt’³⁴ en ‘Misschien zou het een keer tijd worden voor het Grote Einde’³⁵ zorgden ervoor dat de geloofwaardigheid van het complot verdween. De tweede manier die ook terug te vinden viel bij de andere kranten was door het complot, WEF of Klaus Schwab te vergelijken met iets absurds of ongeloofwaardigs. Zo werd Schwab neergezet als ‘sinistere marionettenspeler’ die vanaf zijn berg alle wereldleiders in zijn macht had. Eveneens werden zijn ideeën overdreven afgekondigd als donker ‘Oost-Europees’ communisme, vergeleken met de Holocaust, werd 9/11 erbij betrokken om uit te leggen dat het allemaal een groot complot was en werden de wereldleiders ‘reptielachtige’ genoemd.³⁶ Exemplarisch voor de vergelijking met absurditeiten was een fragment uit een column van Ariejan Korteweg over Thierry Baudet:

*“Baudet voelt zich niet langer verbonden met anti-islam rechts of met rechts-populisme, dat wat hem betreft loopt van GeenStijl tot Boris Johnson. Hij vindt nu dat hij in een grote poppenkast is beland, een Truman Show met deurtjes waarachter nieuwe deurtjes schuilgaan: 9/11 kan niet gegaan zijn zoals wordt beweerd, coronamaatregelen hebben als doel de burger tot slaaf te maken. Een 'clown world' is het, die The Great Reset to Build Back Better aan het zicht moet onttrekken - termen van mensen die geloven in een wereldomvattend complot en doorgaans kinderen als mikpunt zien.”*³⁷

³² Arie Elshout, Als ik een regeerder was, zou ik banger zijn voor de middenklasse dan voor de onderklasse. *De Volkskrant*, 8 februari 2021.

³³ Aleid Truijens, Laat de geest van Gerrit Komrij weer waaien, op het WK-voetbal en in Winterswijk. *De Volkskrant*, 15 november 2022.

³⁴ Peter de Waard, Moeten we de jaarlijkse biecht van de elite nu ineens omarmen? *De Volkskrant*, 17 januari 2023.

³⁵ Peter de Waard, Moeten we de jaarlijkse biecht van de elite nu ineens omarmen? *De Volkskrant*, 17 januari 2023.

³⁶ Sander Schimmelpenninck, De Great Reset zal er nooit komen, want in Nederland hobbelen we nog altijd van roddel naar ophef. *De Volkskrant*, 5 juli 2021; Ariejan Korteweg, Thierry Baudet wil niet langer Nederland redden, hij wil weg. *De Volkskrant*, 15 juli 2021; Loes Reijmer, Complotkranten zijn slecht voor ons. Waarom mogen ze reclame maken op de radio? *De Volkskrant*, 18 december 2021; Sara Berkeljon, ‘Angst voor publieke opinie is een rode draad in mijn verhalen’. *De Volkskrant*, 24 december 2021; Loes Reijmer, Tijd om deze krankzinnige periode vanuit een ander perspectief te bezien. *De Volkskrant*, 9 juli 2022; Peter Giesen, ‘Samenzwering in de Alpen’ – Hoe de Great Reset een wereldwijd complot werd. *De Volkskrant*, 16 januari 2023.

³⁷ Ariejan Korteweg, Thierry Baudet wil niet langer Nederland redden, hij wil weg. *De Volkskrant*, 15 juli 2021.

4.4 De Telegraaf

Uit de analyse van 34 berichten afkomstig uit *De Telegraaf* blijkt dat deze krant zeven manieren hanteerde om te berichten over het ‘Great Reset’ complot. De eerste manier betreft het ontkrachten van het complot. Dit gebeurde door professionals aan het woord te laten in interviews en journalisten of schrijvers in hun columns de argumenten van complotdenkers te laten weerleggen. Het volgende fragment is een treffend voorbeeld van hoe door Leon de Winter in zijn column nuance rondom het WEF werd aangebracht:

“Wel ben ik nieuwsgierig naar wat politici, industriëlen, oligarchen en popsterren in Davos doen. Werken ze daar aan complotten? Ik denk het niet. Ze gaan met elkaar eten, hebben werkgroepjes, en er ontstaat iets anders dan een complot: afstemming heet zoiets, het kweken van een groepsgevoel, sociaal-culturele affiniteit, het besef bij te dragen aan een reine toekomst. Het volgende durf ik te beweren, ook al leest het Kommentariat mee: in Davos vindt de jaarlijkse bijeenkomst plaats van leidende figuren die keer op keer de rechtvaardiging formuleren van de ingrijpende maatregelen die nodig zijn om energietransitie en het beheersen van klimaatverandering tot stand te brengen.”³⁸

Meerdere artikelen hebben de insteek om de geheimzinnigheid rondom het WEF en daarmee de legitimiteit van het complot weg te nemen. Dit proberen de journalisten te ontkrachten door te benoemen wat er ‘echt’ bedoeld werd met ‘Great Reset’ en door te benadrukken dat de bijeenkomsten in Davos (vaak) via een livestream zijn te volgen.³⁹ Zo komt Leon de Winter tot de volgende conclusie in zijn column:

“Nee, er bestaat geen WEF-complot. Wat wel bestaat, is de angst de heersende bubbelconsensus over klimaat, vaccins, pandemiebestrijding, stikstof, migratie, kernenergie et cetera te verlaten. De straf daarop is uitsluiting en minachting, en dat overkomt de meeste dissidenten. Onze leiders houden zich doof. Maar wie goed luistert, en de internetplatforms kan vinden, weet dat die dissidenten bijna allemaal oprechte deskundigen zijn die het verdienen om gehoord te worden. Het onderdrukken van discussies tussen wetenschappers met tegengestelde visies is een ontkenning van de kern van wetenschap bedrijven.”⁴⁰

Aan het einde van de coronapandemie werd bovendien nog een keer duidelijk gemaakt door een journalist van *De Telegraaf* dat er geen sprake was van een wereldwijd complot:

“Hebben de coronasceptici achteraf gelijk gekregen? Daar lijkt het vooralsnog niet op. De cijfers bevestigen dat corona (tot omicron) een buitengewoon vervelend en ontwrichtend virus was, beslist geen griep. Er vielen bijna 7 miljoen doden door 768 miljoen besmettingen. De zorg kon de toestroom op de ic's soms bijna niet meer aan. Misbruikte de overheid het virus om meer macht te krijgen? Ook dat lijkt niet logisch. Alle coronamaatregelen zijn tenslotte

³⁸ Leon de Winter, Fossilvrije wereld is heilig voor Kaag. *De Telegraaf*, 13 juli 2022.

³⁹ Marcel Peerboom Voller, Achterkamertjes. *De Telegraaf*, 20 januari 2023.

⁴⁰ Leon de Winter, Onze leiders leven in eigen bubbel. *De Telegraaf*, 12 oktober 2022.

teruggedraaid toen bleek dat de omicronvariant van corona minder dreiging opleverde. Van de gevreesde Great Reset door het World Economic Forum is nog weinig te zien."⁴¹

Een tweede manier die duidelijk terug te vinden was in de berichtgeving van *De Telegraaf* bleek het verklaren van het complot en haar aantrekkingskracht. De complottheorie werd voornamelijk verklaard (en tegelijkertijd ontkracht) aan de hand van het boek van Schwab waarin de oorspronkelijke ideeën voor een betere wereld na corona uiteen werden gezet.⁴² Daarbij werden deskundigen als Jaron Harambam, Peter Klerks en Erwin Kompanje gebruikt om te verklaren hoe mensen reageerden op de complotten, hoe deze zich ontwikkelden en waar het wantrouwen vandaan kwam.⁴³ Zoals hierboven ook al beschreven werd, focuste de krant zich op het wegnemen van de geheimzinnigheid van het WEF. Dit gebeurde ook door verklarende artikelen die de geschiedenis van het forum uitlegden en nodige context gaven bij de bijeenkomst.⁴⁴ Martin Visser deed dit in een verklarend achtergrondartikel zo:

"Het WEF werd in 1971 opgericht en is een stichting die gerund wordt door circa 800 medewerkers vanuit Genève. Het WEF heeft daarnaast nog vijf andere kantoren verspreid over de wereld. Grote concerns zijn de belangrijke financiers van deze club, vandaar de traditionele argwaan van links die het congres vooral als feestje van het grootkapitaal ziet."

"Ben je eenmaal door de strenge beveiliging heen, dan kun je vrij rondlopen in het congrescentrum en zomaar tegen de premier van India, de beroemde rapper Will i am, Microsoft-oprichter Bill Gates of koningin Máxima aanbotsen. De elite loopt daar vrij rond. Juist dat maakt dit supercongres zo interessant voor de aanwezigen: dit is een netwerkevenement zonder gelijke."

"Sinds de coronacrisis is het WEF onder een vergrootglas komen te liggen. In 2020 presenteerden Schwab en toen nog kroonprins Charles een oproep tot 'The Great Reset', een plan om dat crisismoment te gebruiken om het beleid rond milieu en klimaat over een heel

⁴¹ Silvan Schoonhoven, Van de gevreesde Great Reset is nog weinig te zien; Misbruik overheid voor meer macht lijkt onlogisch. *De Telegraaf*, 23 juni 2023.

⁴² Leon de Winter, Er is een kolossaal schandaal op komst. *De Telegraaf*, 26 mei 2021; Wierd Duk, Herstart of machtsgreep? Plannen wereldleiders koren op de molen van complotdenkers. *De Telegraaf*, 5 januari 2022; Martin Visser, WEF onder vuur bij links én rechts; 's Werelds belangrijkste netwerkevenement. *De Telegraaf*, 17 januari 2023.

⁴³ Binnenland redactie, Is 'Great Reset' een complot? *De Telegraaf*, 17 december 2020; Wierd Duk, 'We hebben ons laten meesleuren'. *De Telegraaf*, 19 augustus 2021; Wierd Duk, 'Rutte moet eerlijker zijn'. *De Telegraaf*, 5 november 2020.

⁴⁴ Leon de Winter, Het gevaar van een vaccinatiepaspoort. *De Telegraaf*, 30 maart 2021; Yteke de Jong en Martin Visser, Netwerken of 'Great Reset'? Exclusiefste wereldcongres voor de politieke en financiële elite. *De Telegraaf*, 23 mei 2023.

andere boeg te gooien. Voer voor complotdenkers die achter deze 'reset' een geheim voornemen voor de vorming van een soort wereldregering vermoeden.”⁴⁵

De derde manier die te onderscheiden viel in de berichtgeving van de krant ging om het relativeren van het complot. Dit gebeurde door te benadrukken dat de groep complotdenkers marginaal was, een ‘reset’ een radicale actie was en geen proces dat zich zo maar voltrekt en door te benoemen dat er invloedrijke problemen in de wereld waren die dankzij de focus op het complot naar de achtergrond verdwenen. Dat er grotere problemen waren in Nederland dan de complottheorie bleek uit een column van Nausicaa Marbe:

“Wat de pandemie ons leert, wil de bestuurlijke elite juist niet horen. Dat gaat namelijk over het bestuurlijk disfunctioneren. Deze week publiceerde weekblad De Groene de resultaten van een onderzoek naar het ministerie van Hugo de Jonge in deze crisis: op alle fronten gefaald. De minister was incapabel en hardleers, had geen gevoel van urgentie, schoof verantwoordelijkheden door, gaf instanties de schuld, had geen draaiboek of regie. De gezondheidsschade door slecht bestuur zal nog decennia voelbaar zijn.”

“Dan het snoeiharde rapport over de Belastingdienst: dat toont een ongekend algemeen overheidsfalen. Daarbij konden de Staat en de rechterlijke macht jarenlang burgers vermorzelen. Dit is een historische beschadiging van de rechtstaat, waarbij burgers vrijwel rechteloos zijn gemaakt: een gruwel in een democratie. Tal van betrokken bestuurders bezetten nog steeds topposities. Instituties en autoriteiten grepen niet in en de controlerende Tweede Kamer werd belogen en bedrogen. Moet deze bestuurlijke crisis niet eerst aangepakt worden? Dat is al een hele klus. Het is een andere 'reset' die nu de hoogste prioriteit heeft: die van de bestuurlijke elite zelf. Daar is Nederland dringend bij gebaat.”⁴⁶

Daarbij werd ook in een lezersbrief van Nick Koot de invloed van het complot gebagatelliseerd en juist opgeroepen om de focus terug te verplaatsen naar acute problemen: *“Een 'Great Reset' lijkt onafwendbaar, maar het World Economic Forum en meneer Schwab hebben daar weinig mee van doen.”⁴⁷* Eveneens werd politicoloog en socioloog Pieter Klerks aangehaald in een artikel om te benadrukken dat: *“Het aantal mensen dat gelooft dat corona door Bill gates de wereld in is geholpen en verspreid wordt via 5G echt niet zo groot is.”⁴⁸*

De vierde manier die *De Telegraaf* hanteerde om te berichten over het ‘Great Reset’ complot betrof het betrekken van de complotdenkers. Al vroeg in de coronapandemie verscheen er een artikel in *De Telegraaf* waarin Jaron Harambam opriep om ‘buitenstaanders’ binnenboord te halen door middel van burgerplatformen:

⁴⁵ Martin Visser, WEF onder vuur bij links én rechts; 's Werelds belangrijkste netwerkevenement. *De Telegraaf*, 17 januari 2023.

⁴⁶ Nausicaa Marbe, Reset de bestuurlijke elite, dát is nu nodig. *De Telegraaf*, 19 december 2020.

⁴⁷ Nick Koot, Prioriteiten uit het oog verloren. *De Telegraaf*, 18 november 2022.

⁴⁸ Binnenland redactie, Is ‘Great Reset’ een complot? *De Telegraaf*, 17 december 2020.

“Een willekeurige selectie van, laten we zeggen, duizend mensen uit het hele land, die zich verzamelen rond een kwestie. Die vormen een tegenmacht van gewone burgers, naast de technocraten en de beroepspolitici. Zij zouden zich kunnen buigen over de coronacrisis. Ze winnen overal informatie in, praten met experts en met elkaar en komen uiteindelijk met hun bevindingen. Op deze manier krijgen die mensen inzicht in de manier waarop kennis wordt geproduceerd en vellen zelf een oordeel. Aan die burgerplatforms zou ook politieke macht moeten worden toegekend, ze zouden een soort Eerste Kamer moeten vormen. Zo kan democratie bestaan naast technocratie.”⁴⁹

Hoewel de burgerplatformen er niet zijn gekomen in de vorm die Harambam voor ogen had, heeft de krant wel ingezet om kritische onderzoekers met een ‘alternatieve’ waarheid een grotere stem te geven dan andere kranten.

Deze grotere stem valt terug te zien in de vijfde manier die gehanteerd werd om te berichten over het complot, namelijk: het accepteren van het complot. Met het accepteren van het complot wordt bedoeld dat het complot als het ware omarmd werd in de berichtgeving waardoor er kritische kanttekeningen gemaakt konden worden en er ruimte was in de kranten voor alternatieve ideeën. Op deze manier werd het publiek bewust gemaakt van de alternatieve en kritische ideeën ten aanzien van het overheidsbeleid, haar macht en het WEF. Deze manier verschilt van het betrekken van de aanhangers van de complottheorie, omdat het doel niet is om de aanhangers te betrekken bij de nieuwsproductie, maar de kritische overtuigingen en ideeën te delen en een plaats te laten krijgen in de krant. Typerend voor deze benadering is het volgende fragment uit een column van Leon de Winter:

“Dit is wat mij al jaren zorgen baart: de technologie is er, het gaat om de politieke bereidheid die technologie in te zetten om individuen te manipuleren en nieuwe waarden bij te brengen aangezien de aarde gered moet worden - en de meeste media lijken die autoritaire tendensen te steunen.

Ik bewonder wetenschappers. De snelle ontwikkeling van vaccins is ongekend. Ik maak me echter zorgen om wat er om hen heen gebeurt. Met wetenschappers die politiek bedrijven. Met politici die de wetenschap misbruiken. Met media die alarmisten op het podium hijsen. We moeten heel goed oppassen.”⁵⁰

Leon de Winter kreeg bij *De Telegraaf* de vrijheid om nog meer te schrijven over de geheimzinnigheid en het gevaar van het WEF, blijkt uit het volgende fragment:

“Als het om staatsgeheimen gaat, dan begrijp ik de stilte die aan mijn kant van de gesloten deuren heerst, maar als onze politici op die conferenties staatsgeheimen met loslopende

⁴⁹ Wierd Duk, ‘Rutte moet eerlijker zijn’. *De Telegraaf*, 5 november 2020.

⁵⁰ Leon de Winter, De QR-pas is geen waardenvrij ding. *De Telegraaf*, 1 december 2021.

miljardairs bespreken, dan lijkt me dat een grove schending van de bevoegdheden van onze politieke elites. Ik wil alles live zien, online.”

“Wat is dat World Economic Forum? Dat is een bedrijf dat zich bezighoudt met veiligheid op vliegvelden. Echt waar. Ik kwam dit plan tegen: The Known Traveller Digital Identity (KTDI). U kunt de website opzoeken. De KTDI is, ik citeer, 'een initiatief van het World Economic Forum dat een globaal consortium van individuen, regeringen, autoriteiten en de reisindustrie samenbrengt om de veiligheid in de wereld van het reizen te versterken'.”

“Het World Economic Forum moeten we dus zien als een organisatie die diensten aanbiedt voor vliegvelden, treinstations, en dergelijke. Echt? Natuurlijk niet. Het WEF is niet begaan met de efficiëntie op Schiphol. Het gaat in de kringen van onze elites niet om het zo soepel mogelijk laten verlopen van reizen, maar om controle, toezicht, grensbeheersing. De ellende is: ik kan me niet voorstellen dat het daar bij blijft. Dan zie ik samenzweringen, en dat wil ik niet. En toch kan ik de gedachte niet onderdrukken dat zich iets akeligs aan het ontwikkelen is; wat kan dat zijn?”⁵¹

Naast Leon de Winter kregen ook Erwin Kompanje, Ronald Meester en andere mensen een podium om een kritisch geluid ten aanzien van het coronabeleid en het complot te uiten.⁵² Het volgende is een voorbeeld van zo'n kritisch tegengeluid in een interview van Wierd Duk met Ronald Meester:

“Ronald Meester vertelt zo'n 'ander verhaal'. De mathematicus probeert, wijzend op statistieken die aantonen dat Covid-19 vooral een ziekte is die ouderen met comorbiditeit treft, het debat te verbreden. In opiniestukken beargumenteert Meester dat lockdowns en avondklokken draconische maatregelen zijn, gezien de aard van het virus. „We moeten een discussie voeren over waardes: wat willen we opgeven opdat 80-plussers niet doodgaan? Elke winter een tijd op slot en elk jaar een boostercampagne? Of gaan we andere keuzes maken?” Bij die keuzes hoort, volgens Meester, de acceptatie dat het virus niet weggaat en dat 'de dood bij het leven hoort'. „Nu zijn we blind voor de schade die we aanrichten. Wat dit alles doet met de kinderen bijvoorbeeld lijkt nauwelijks iemand te interesseren. Terwijl: het is al een jaar code zwart op de jeugdzorg. Ik kan daar zo boos om worden.”⁵³

Opvallend hierbij is dat het artikel van Wierd Duk zeer neutraal is geschreven. Er werden geen kritische opmerkingen geplaatst bij het ‘andere verhaal’ van Meester. Hierdoor krijgt het verhaal meer legitimiteit en kan het omarmd worden als daadwerkelijk een ander verhaal. Eveneens opmerkelijk is het feit dat, in tegenstelling tot de andere kranten in deze scriptie, bij *De Telegraaf* vrijwel alleen

⁵¹ Leon de Winter, Gesloten deuren niet van deze tijd. *De Telegraaf*, 8 juni 2022.

⁵² Wierd Duk, ‘We hebben ons laten meesleuren’. *De Telegraaf*, 19 augustus 2021; Leon de Winter, Er is een kolossaal schandaal op komst. *De Telegraaf*, 26 mei 2021.

⁵³ Wierd Duk, ‘Tijd voor andere keuzes’. *De Telegraaf*, 2 december 2021.

journalisten, schrijvers, columnisten, academici en andere onderzoekers een plaats kregen in de krant om hun ideeën met de rest van Nederland te delen. De nadruk lag op kritische onderzoekers en ‘bekende’ aanjagers van de complottheorie in plaats van de ‘normale’ burger.

De zesde manier die te onderscheiden viel in de berichtgeving van de krant ging om het waarschuwen voor het complot. Hieronder wordt het waarschuwen en zorg uitspreken over het complot en de mogelijke gevolgen daarvan verstaan. Deze benadering centreerde zich rondom het uitspreken van zorg over het complot en de geheimzinnigheid van het WEF. Het hoofddoel bij deze benadering was om het publiek bewust te maken van de mogelijke effecten en gevaren van het geloof in de complottheorie. Zo waarschuwde Jim Tehupuring in een column voor een reset van het financiële en politieke systeem:

*“(Virus)angst onder de bevolking is de perfecte voedingsbodem om maatregelen en verandering door te voeren. Dat kan een avondklok zijn, maar waarom niet een reset van het financiële en politieke systeem? Gelukkig is deze Great Reset vooralsnog een plan.”*⁵⁴

Ook werden er in de krant professionals aangehaald die waarschuwden voor complotdenkers die wapens gingen verzamelen:

*“Dat zijn ingrediënten voor escalatie, zegt extremisme-expert Jelle van Buuren van de Universiteit Leiden. Veel mensen voelen in deze jaren twintig de constante dreiging van allerlei crises. „Het gebrek aan vertrouwen groeit en dat uit zich in milde en harde varianten.”*⁵⁵

De laatste manier die de krant hanteerde om te berichten over de complottheorie betrof het ridiculiseren ervan. Net als bij de andere kranten deed *De Telegraaf* dit door spottende opmerkingen te maken in columns, opiniestukken en achtergrondverhalen. Het volgende is een treffend voorbeeld van hoe de spottende opmerkingen vorm kregen:

*“De Great Reset waarmee zelfs deze pandemie wordt misbruikt? Wij werken er dientengevolge braaf aan mee. Full msm, De Telegraaf. Full elite. En we weten het allemaal: de media is medeplichtig. Klopt, media is meervoud, eigenlijk moet ik daarom zeggen dat de media medeplichtig zijn. Maar op de een of andere manier is het er bij de mensen die precies weten welke duistere complotten aan het huidige overheidsbeleid ten grondslag liggen ingeslopen dat media enkelvoud is. Al kan dat ook anders worden uitgelegd: als je 'de media is' zegt geef je juist te kennen dat je precies weet hoe de vork in de steel zit. Dat jij het wél door hebt. Dat jij wél weet hoe groot de invloed van George Soros en van Bill Gates en van de geheime inlichtingendiensten en van ons babybloed slurpende kinderpornokabinet en niet te vergeten van de Big Pharma zijn.”*⁵⁶

⁵⁴ Jim Tehupuring, Geen wappie, wel zorgen om economie. *De Telegraaf*, 20 februari 2021.

⁵⁵ Silvan Schoonhoven, Revolutie zonder doel; Ook in Nederland extremistische dwaallichten die de regering ten val willen brengen. *De Telegraaf*, 8 december 2022.

⁵⁶ Rob Hoogland, Oversterfte. *De Telegraaf*, 30 januari 2021.

Om de absurditeit van het ‘Great Reset’ complot aan te tonen werden er door de journalisten ook allerlei andere complotten verbonden aan het ‘Great Reset’ complot. Zo zou Elvis nog leven, de aarde plat zijn, Deep State de wereld besturen, Vladimir Poetin degene zijn die Oekraïne zou verlossen van een Joodse Kliek en Donald Trump de Verenigde Staten zou redden van ‘bloedzuigende, kinderverkrachtende demonische Democraten’.⁵⁷ Eveneens werd er in de berichtgeving overdreven gesproken van kwaadaardige en bloeddrinkende reptielen die de wereld zouden besturen, werden Gideon van Meijeren en zijn ‘trollenleger’ omschreven als rioolratten en Thierry Baudet en Willem Engel neergezet als een ‘clownsduo’.⁵⁸ Het volgende is een goed voorbeeld van allemaal absurditeiten die samen tot één worden gebracht door een journalist om de complottheorieën alle geloofwaardigheid te laten verliezen:

“De Joden zitten niet alleen achter de aanslagen van 11 september maar ook achter het coronavirus. Waarom denk je dat het vaccin in Israël werd ontwikkeld? Hitler is destijds in het zadel geholpen door de Joden. Klaus Schwab van het World Economic Forum, ook al een Jood die een Great Reset nastreeft: we zullen slaven worden en alles verliezen. Is er dan niemand die dat kan stoppen? Jawel, Vladimir Poetin. Hij ontmaskert de Joodse kliek in Oekraïne”⁵⁹

4.5 Reformatorisch Dagblad

Uit de analyse van 41 artikelen afkomstig van het *Reformatorisch Dagblad* komen zeven manieren naar voren hoe deze krant omging met de complottheorie. Allereerst werd in de berichtgeving van de krant het complot, de aantrekkingskracht ervan en de rol van Klaus Schwab verklaard. Dit gebeurde in het *Reformatorisch Dagblad* door de rol van invloedrijke personen, zoals George Soros, Bill Gates en Klaus Schwab bij complottheorieën te belichten en expliciet te benoemen dat het opvallend was dat deze personen altijd terugkwamen bij dergelijke theorieën.⁶⁰ Eveneens werden er professionals als politicoloog André Krouwel aangehaald om de aantrekkingskracht van complottheorieën te verklaren:

“Dat iets als een oorlog nepnieuws en complotten aanjaagt, is een gegeven. Krouwel: „In tijden van grote onzekerheid en angst krijg je samenzweringstheorieën. Mensen proberen

⁵⁷ Marcel Peerboom Voller, Doemdenken. *De Telegraaf*, 1 februari 2021; Silvan Schoonhoven, ‘Toeteren om het zwijgen op te leggen’; Ook digitale David Icke verbannen van museumplein. *De Telegraaf*, 4 november 2022; Marcel Peerboom Voller, Rioolrat. *De Telegraaf*, 26 oktober 2022.

⁵⁸ Binnenland redactie, Apekool. *De Telegraaf*, 23 mei 2022; Marcel Peerboom Voller, Rioolrat. *De Telegraaf*, 26 oktober 2022; Silvan Schoonhoven, ‘Toeteren om het zwijgen op te leggen’; Ook digitale David Icke verbannen van museumplein. *De Telegraaf*, 4 november 2022.

⁵⁹ Silvan Schoonhoven, ‘Toeteren om het zwijgen op te leggen’; Ook digitale David Icke verbannen van museumplein. *De Telegraaf*, 4 november 2022.

⁶⁰ Johannes Visscher, Wilde verhalen op Christelijke sites. *Reformatorisch Dagblad*, 11 maart 2021; Johannes Visscher, ‘Dunne grens tussen gezond wantrouwen en laster’. *Reformatorisch Dagblad*, 13 maart 2021; Ben provoost, Baas World Economic Forum beklom elk jaar berg van 4000 meter. *Reformatorisch Dagblad*, 25 augustus 2021; Johannes Visscher, Hoe complotdenker Christen verleidt. *Reformatorisch Dagblad*, 12 maart 2021.

patronen te ontdekken om de situatie te verklaren en te begrijpen. Ze zien echter patronen die er niet zijn."

"Hij vergelijkt het met een cijfertekening, waarbij kinderen punten met elkaar moeten verbinden. „Mensen die geloven in complotten, kunnen niet goed tellen en verbinden de verkeerde punten met elkaar. Dan komt er geen lief hondje uit, maar een brij aan lijnen of een bizar monster."

"Uit een recente studie bleek dat de entertainmentwaarde van complottheorieën ervoor zorgt dat ze door sommige mensen sneller worden geloofd. „Sensationele nieuwtjes doen het altijd beter dan saaie. Het is aanzienlijk leuker om te bedenken dat George Soros mij betaalt om het Kieskompas zo te ontwikkelen dat iedereen bij D66 uitkomt, dan dat ik lang bezig ben om gebalanceerde stellingen te verzinnen." ⁶¹

Naast deze punten werd er in de krant ook veel aandacht besteed aan hoe complotdenkers de christen wist te verleiden om te geloven in het complot. In een achtergrondartikel met dit als hoofdonderwerp verklaarde hoofdredacteur Steef de Bruijn wat het complot inhield en waarom dit kon uitgroeien tot een 'levensgevaarlijke gedachtenfuik':

"Dat in de gereformeerde gezindte serieuze vragen leven over vaccinaties en overheidsmaatregelen, is niet erg verbazend. Daar hoeft je geen complotdenker voor te zijn. Het gaat niet aan om iedereen die kritische vragen stelt over één kam te scheren."

"Het wordt echter bedenkelijk als mensen doordraven en vermoeden dat grote netwerken bezig zijn hen van hun vrijheid te beroven. Ze zijn grofweg te verdelen in twee groepen die elkaar overlappen: degenen die vaccinatie zien als een middel van de antichrist waardoor ze straks niet meer kunnen kopen en verkopen en degenen die geloven dat het virus en de vaccins door een "wereldregering" ontwikkeld zijn om burgers wereldwijd te onderdrukken. In dat verband vallen namen als Bill Gates, George Soros en Klaus Schwab en in die kring heerst groot wantrouwen jegens de WHO en het World Economic Forum. Laatstgenoemde theorie is wijdverbreid onder aanhangers van FVD-leider Thierry Baudet, die geen enkele moeite doet om dat tegen te gaan."

"Sprekers die met veel overtuigingskracht, zwart-witstandpunten en Bijbelteksten tot verzet oproepen, vinden dan gretig gehoor. Het is opvallend hoe gemakkelijk allerlei geruchten,

⁶¹ Michiel Kerpel, Coronawappie blijkt soms ook Poetinfan. *Reformatorisch Dagblad*, 16 maart 2022.

aangewakkerd door sociale media, aan elkaar verbonden worden zonder enig bewijs, terwijl bewijsmateriaal van deskundigen of autoriteiten aan de kant geschoven wordt."⁶²

Eenzelfde artikel schreef De Bruijn naar aanleiding van een 'viral' filmpje van Else Broeksma waarin ze een complot besprak en zei dat het coronavirus de wereld in was gebracht om iedereen van een chip te voorzien. In zijn artikel verklaarde de journalist het succes van het filmpje en de aantrekkingskracht van een complottheorie:

"Op het eerste gezicht bevat haar betoog ook een logische lijn. Ze stelt kritische vragen, brengt dan een reeks schijnbaar losstaande gegevens met elkaar in verband en concludeert ten slotte dat hier een Bijbelse profetie in vervulling gaat. De Vlaamse filosoof Tinneke Beeckman zei donderdag in Trouw: „Ik denk dat mensen bij grote gebeurtenissen op zoek gaan naar grote oorzaken. Dat is altijd al zo geweest. Spinoza beschreef in de zeventiende eeuw al hoe pandemieën een enorm gevoel van angst en onzekerheid teweegbrengen. Zo'n pandemie is eigenlijk te groot om te begrijpen. Dat kan voor ons gevoel eigenlijk niet komen door toeval, of door natuurlijke omstandigheden, zoals het eten van vleermuizen." Vroeger zochten mensen dan een oorzaak in het bovennatuurlijke, maar „dat kan nu niet meer. Dus komt de oorzaak te liggen bij wie macht heeft: de politiek, big business, de farma-industrie of iemand als Bill Gates." En, in het geval van een christen als Broeksma, uiteindelijk bij de duivel."⁶³

De tweede manier die terugkwam in de berichtgeving van het *Reformatorisch Dagblad* betrof het relativeren van het complot. Dit relativeren gebeurde voornamelijk op religieuze basis. Door de journalisten, gastschrijvers en lezersbrieven werd de complottheorie continu gerelativeerd door te benadrukken dat de kerk, het geloof en God belangrijker waren dan de 'wereldlijke' reset. Zo schreef dominee M. van Reenen in een lezersbrief:

"Nou, met zulke ontwikkelingen heeft The Great Reset -een plan van mensen met een belangrijke positie in de wereld- alles te maken. Volgens deze voorname mensen moet de wereld anders, en is de coronacrisis daar een goede gelegenheid voor. Ze hebben gelijk dat er dingen verkeerd gaan. Het probleem is echter dat zij verandering willen zonder bekering, een toekomst zonder God. Dat levert geen goede wereld op."⁶⁴

Ook gastschrijver en universitair docent Gijsbert Korevaar herkende dit beeld:

"In deze laatste week van 2021 wil ik mijn column besluiten met de oproep om nuchter en waakzaam het nieuwe jaar in te gaan. Nuchter, zodat we ons niet laten meeslepen door hysterie rond "The Great Reset". Waakzaam, opdat we ons niet blindstaren op technologische vooruitgang, maar letten op de voortgang van Gods Koninkrijk. Het zijn immers niet de WEF-

⁶² Steef de Bruijn, Gevangen in een gedachtenfuik. *Reformatorisch Dagblad*, 13 maart 2021.

⁶³ Steef de Bruijn, Lieve mensen, geloof me... *Reformatorisch Dagblad*, 31 oktober 2020.

⁶⁴ M. van Reenen, Denk na over de toekomst. *Reformatorisch Dagblad*, 24 maart 2021.

scenario's die onze toekomst bepalen. Onze Heere Jezus Christus heeft de toekomst in handen, en wie op Hem vertrouwt kan het zingen: „mij geleidt des Heeren hand.”⁶⁵

Naast de lezersbrieven en gastschrijvers sprak de hoofdredactie van het *Reformatorisch Dagblad* zich eveneens meerdere keren relativerend uit over een ‘Great Reset’⁶⁶:

“Duidelijk is dat de Heere met de pandemie tot de mens spreekt. Passen daarbij niet ootmoed en gebed om Zijn hulp? Dat geldt juist in deze verwarrende tijd. Ook de ernst van de ziekte zou een onderlinge band moeten geven. Maar nog belangrijker: erkennen we dat er in de samenleving, in onze gezindte en ook bij onszelf een "great reset", een grote verandering, nodig is? Nee, niet die van het World Economic Forum, maar een buigen onder Gods Woord. Laten we daar om bidden. Als dat oprecht gebeurt, is er meer wat ons bindt dan wat ons scheidt.”⁶⁷

De derde manier die terug te vinden was in de berichtgeving van de krant draaide om het ontkrachten van het complot. Het ontkrachten van de complottheorie gebeurde in de krant door journalisten, deskundigen en gastschrijvers aan het woord te laten die heldere argumenten gaven tegen het complot. Een goed voorbeeld van deze benadering was een achtergrondartikel van hoofdredacteur Steef de Bruijn waarin hij allerlei misvattingen rondom het WEF, Klaus Schwab en de ‘Great Reset’ weerlegde:

“Ds. Visser noemt "transhumanisering" als eerste punt van The Great Reset. Dat woord komt echter niet voor in het boek van Schwab. De plannen van het WEF voorzien wel in het stimuleren van onderwijs, het bevorderen van geletterdheid in ontwikkelingslanden en ook technologische ontwikkelingen, zoals robotica en kunstmatige intelligentie. Over dat laatste thema heeft Schwab in 2017 een boek geschreven, waarin hij ook ingaat op de nadelen en bezwaren ervan. Niemand gelooft echter dat in 2030 onze hersenen op computers zijn aangesloten en elkaars capaciteit kunnen versterken tot een slimmer geheel. Een van de projecten die het verst ontwikkeld zijn, is Neuralink van Tesla eigenaar Elon Musk, maar wetenschappers plaatsen er grote vraagtekens bij.”⁶⁸

Eveneens werden in de krant in een lang achtergrondartikel alle beweringen die Thierry Baudet deed in zijn boek over coronabedrog door twee journalisten besproken. Zij concludeerden:

“Inmiddels zijn vrijwel alle coronamaatregelen van de baan. Vreemd dat de overheid daar nu voor heeft gekozen, als het haar te doen was om de Great Reset. Er is immers nog maar weinig te zien van een wereldwijde controlestaat.”

Daarbij benadrukten zij dat de het overheidsbeleid ten aanzien van de coronapandemie wel degelijk effectief en noodzakelijk was, want:

⁶⁵ Gijsbert Korevaar, Wat de toekomst brengen moge. *Reformatorisch Dagblad*, 29 december 2021.

⁶⁶ Hoofdredactie, De echte Great Reset komt straks. *Reformatorisch Dagblad*, 18 oktober 2021.

⁶⁷ Hoofdredactie, Corona leidt tot ruzie christenen. *Reformatorisch Dagblad*, 3 december 2021.

⁶⁸ Steef de Bruijn, Oordeel over The Great Reset moet een spade dieper. *Reformatorisch Dagblad*, 25 oktober 2021.

*“De gevolgen zouden niet te overzien zijn geweest als de Nederlandse regering het coronavirus de vrije loop had gelaten. In Brazilië bleek dergelijk laconiek beleid desastreus: ruim 650.000 mensen zijn er tot nu toe bezweken aan het virus - na de Verenigde Staten het hoogste sterftecijfer wereldwijd.”*⁶⁹

Het *Reformatorisch Dagblad* besteedde veel aandacht aan het ontkrachten van de complottheorie. Zo schreven zij in een wekelijkse serie over complottheorieën met betrekking tot corona het volgende:

“Sommigen beschuldigen de Verenigde Naties en het World Economic Forum ervan een wereldwijde dictatuur voor te bereiden. Direct bewijs voor zo'n plan is er weinig. Als de beschuldigingen kloppen, moeten er wereldwijd tienduizenden mensen bij betrokken zijn. Je zou verwachten dat af en toe iemand uit de school klappt, maar dat gebeurt niet of nauwelijks. Ter vergelijking: vanuit de georganiseerde criminaliteit hebben we veel meer interne informatie.”

“Sommige theorieën lijken veel te kunnen verklaren, maar roepen vragen op zodra het om de uitvoering gaat. De Verenigde Naties bijvoorbeeld worden al te makkelijk als een eenheid voorgesteld, maar deze organisatie is in werkelijkheid al 75 jaar een tegen zichzelf verdeeld huis. De ruim 190 lidstaten hebben tegengestelde belangen. Dat er vanuit de VN een goed functionerend bestuur voor de hele wereld zou kunnen uitgaan, is verre van vanzelfsprekend.”

*“En dan die chip die wordt ingespoten: is dat een superkleine nanochip? En is die technisch werkelijk in staat om alle mensen aan te sturen? In een wereld waarin automatiseringsprojecten bij zowel de overheid als in het bedrijfsleven vaak mislukken, ligt het slagen daarvan nog niet echt voor de hand.”*⁷⁰

Naast artikelen van journalisten kregen ook gastschrijvers de kans om zich uit te spreken tegen de complottheorie en deze te ontkrachten. Een van de vaste gastschrijvers, Gijsbert Korevaar, deed dat door te benoemen dat aanhangers van complottheorieën hun ideeën nergens op baseerde:

“Daarbij is het pertinent onjuist en ook een christen onwaardig om de WEF-planners en hun directeur zwart te maken en te verdenken van duivelse masterplannen. Dat laatste mist elke grond en komt vooral uit de koker van een handjevol rechtse druktemakers die het onuitstaanbaar vinden dat hun kapitalistische WEF-clubje zich is gaan bezighouden met linkse hobby's zoals gerechtigheid en duurzaamheid. Dus voor degenen die de WEF

⁶⁹ Maarten Costerus en Coen Hermenet, Baudets boude beweringen beproef. *Reformatorisch Dagblad*, 16 maart 2022.

⁷⁰ Redactie, Serie Complotten. *Reformatorisch Dagblad*, 31 oktober 2020.

scenario's maar niets vinden, kom alsjeblieft eens met zorgvuldig uitgedachte alternatieve scenario's en begin daarover een goed gesprek."⁷¹

De vierde manier hoe de krant in haar berichtgeving omging met het 'Great Reset' complot was het waarschuwen ervoor. Dit kreeg in de berichtgeving van de krant vorm door voor het complot en de gevolgen van het geloven in complottheorieën te waarschuwen. Zo waarschuwde journalist Addy de Jong voor de 'revolutionaire geest' tijdens de coronapandemie:

"Uw rechtsstaat is de mijne niet", riepen in de jaren zestig en zeventig hippies, nozems en andere langharige progressievelingen. Nu heerst zo'n revolutionaire geest juist op de uiterst rechterflank van het politieke spectrum. Waar een verlangen heerst naar grote schoonmaak, naar een afrekening door middel van tribunalen, en naar een Great Reset."⁷²

De angst voor de revolutiegeest en tribunalen leefde blijkbaar bij meer mensen, want gastschrijver en SGP-onderzoeker Hans van de Breevaart haalde in zijn artikel oud-politicus Willem Groen van Prinsterer aan om te waarschuwen voor terreur en totalitarisme dat gepaard zou gaan met de revolutiegeest en de plannen van het WEF:

"Kritiek op instanties die voor genoemde problemen een oplossing hebben, wordt ook in de gereformeerde gezindte nogal eens afgedaan als "complotdenken". Maar Groen van Prinsterer waarschuwde ons al voor de moderne revolutiegeest, waarin alle bestaande structuren die hun waarde hebben bewezen worden gezien als een obstakel op weg naar een "hemel op aarde"."

*"Zo'n revolutiegeest zou altijd en overal eindigen in terreur en totalitarisme, meende Groen stellig. Hij zag dat in het streven naar vrijheid, gelijkheid en solidariteit van de Franse Revolutie en in het bewind van Napoleon. Groens volgelingen zagen het bewaarheid in het streven naar radicale gelijkheid van de Russische Revolutie en het stalinisme. Het was ook zichtbaar in nazi-Duitsland. Zou het met de naar universele gelijkheid en solidariteit strevende Great Reset en haar utopische Duurzame Ontwikkelingsdoelen anders zijn?"*⁷³

Eveneens werd er in het *Reformatorisch Dagblad* gewaarschuwd voor het toenemende geloof in complottheorieën onder Christenen. In de krant worden organisaties als Christenen Collectief, Wakkere Kerk en Eyeopener genoemd die complottheorieën als de 'Great Reset' verspreiden en daarmee "veel deining en polarisatie onder Christenen in Nederland" veroorzaken.⁷⁴

De vijfde manier die terugkwam in de berichtgeving van het *Reformatorisch Dagblad* betrof het accepteren van de complottheorie. Deze manier draaide om het plaatsen van kritische opmerkingen bij het overheidsbeleid, het publiek bewust te maken van en te waarschuwen voor de toenemende

⁷¹ Gijsbert Korevaar, Wat de toekomst brengen moge. *Reformatorisch Dagblad*, 29 december 2021.

⁷² Addy de Jong, Bedreiging? Ja, maar dan van de rechtsstaat. *Reformatorisch Dagblad*, 20 november 2021.

⁷³ Hans van de Breevaart, Polarisation broodnodig vanwege revolutiegeest in politiek. *Reformatorisch Dagblad*, 13 maart 2023.

⁷⁴ Redactie, Complottheorieën onder evangelischen. *Reformatorisch Dagblad*, 18 oktober 2021.

macht van de overheid. Opvallend was dat het voornamelijk lezers waren die middels ingezonden brieven waarschuwden voor het complot en de gevolgen van het overheidsbeleid of de complottheorie. Zo waarschuwde Henk Jochemsen voor de grote macht van de ‘globale elite’:

*“De wereld van de globale elite heeft een chip in een vaccin (een populaire gedachte in complottheorieën) niet nodig om de bevolking te kunnen controleren; China doet het nu ook zonder. De hedendaagse financiële wereld, met al haar financiële producten, is geheel afhankelijk van en ongekend machtig door ICT. Mede door de ruimte die het neoliberale denken haar heeft gegeven - ten onrechte. Veel meer nog dan van vaccins zijn we voortdurend afhankelijk van die technieken en de financiële wereld. De cultuur die ermee gevormd is, is een bedreiging geworden voor een aanzienlijk deel van de levende natuur en daarmee voor de mensheid. In dat licht bezien is een "great reset" (grote herstart) geen gek idee. Uiteraard is dan wel de vraag wie die uitvoert en er beter van wordt. Op dat punt ben ik allerminst gerust.”*⁷⁵

Ook werd er uitgebreid verslag gedaan van een lezing die SGP-onderzoeker Hans van de Breevaart gaf voor de jongerenafdeling van de FVD. In zijn artikel schreef Jakko Gunst het volgende:

“In zijn lezing probeerde Van de Breevaart vooral uiteen te zetten hoe „globale elites”, zoals het World Economic Forum (WEF), de joods-christelijke cultuur bedreigen. Zij doen dat volgens hem door de burger een collectief schuldgevoel aan te praten. „Problemen, zoals klimaatproblemen, worden opgeblazen tot proporties, waaraan alleen wij als collectief schuld hebben. En de enige manier om die schuld af te betalen, is niet om door God of door onze naaste vergeven te worden, maar door de politieke WEF-agenda te volgen. Die schrijft de oplossing voor. En daarmee meet die elite zich dus aan te weten wat de manieren zijn waarop wij van onze schuld kunnen afkomen. Waarbij zij ook nog eens een keer claimen dat zij part noch deel hebben aan die schuld.”

*“Politieke partijen moeten ten strijde trekken tegen „de Great Reset” die burgers de hemel op aarde belooft en eindigt in een totalitair regime, stelde Van de Breevaart. Daartoe moeten ze zich sterk maken voor het behoud en de revitalisering van de joods-christelijke traditie. „Die was fantastisch en in de wereldgeschiedenis ongekend”, zo rondsloeg hij af.”*⁷⁶

Door op deze objectieve manier verslag te doen over de lezing bij de FVD-jongerenafdeling kreeg het alternatieve gedachtegoed van Van de Breevaart een plaats in de krant, werd het genormaliseerd en valt dit dus onder het accepteren van de complottheorie. Niet geheel verrassend, gezien het gedachtegoed van de onderzoeker, maakte Van de Breevaart begin 2023 de overstap van het

⁷⁵ Henk Jochemsen, Beheersingsstreven reikt verder dan vaccin. *Reformatorisch Dagblad*, 4 februari 2021.

⁷⁶ Jakko Gunst, ‘Politieke elite bedreigt joods-christelijke cultuur’. *Reformatorisch Dagblad*, 14 november 2022.

wetenschappelijke instituut van de SGP naar die van FvD. Ook zou hij voortaan verkiesbaar zijn voor de laatstgenoemde partij.

De zesde manier die terug te vinden was in de berichtgeving van het *Reformatorisch Dagblad* ging om het betrekken van de aanhangers van de complottheorie. In tegenstelling tot de andere kranten in deze scriptie werden aanhangers van de complottheorie veel minder betrokken bij de nieuwsproductie van het *Reformatorisch Dagblad*. In een enkel interview kregen een aantal aanhangers van de complottheorie en ‘kritische’ burgers de kans om hun verhaal te doen. Paula Hagen deelde haar mening in de krant:

*“Ik ben tegen de QR en voor de vrijheid. Wat er nu gebeurt, doet me denken aan de Great Reset, aan controle en onderdrukking. Er is een psychologische oorlog gaande. Straks zijn er geen zelfstandige ondernemers meer, alleen nog maar grote ketens. De jeugd gaat kapot onder het regime van deze regering. Kinderen worden depressief.”*⁷⁷

De zevende en laatste manier die terug te vinden viel in de berichtgeving van de krant betrof het negeren van de complottheorie. Hoewel het negeren van een complottheorie doorgaans moeilijk is om vast te stellen door middel van een analyse van uitsluitend krantenberichten, valt er bij het *Reformatorisch Dagblad* wel iets interessants over te zeggen. Uit een artikel van L. Vogelaar bleek dat onderzoeker Hidde Slotboom, verbonden aan de Universiteit van Utrecht, vanaf begin 2020 onderzoek deed naar de berichtgeving van het *Reformatorisch Dagblad* rondom de coronapandemie. Zo constateerde hij in het artikel: *“De lijn van de hoofdredactie was dat de overheidsvoorschriften moesten worden opgevolgd. Mensen die de overheid wantrouwen, vonden bij de hoofdredactie geen steun.”*⁷⁸ Nog belangrijker was dat volgens de onderzoeker de redactie stelselmatig complottheorieën afwees in haar berichtgeving. Slotboom verklaarde dit:

“Op de opiniepagina is echter ruimte voor een breed scala aan opvattingen. Zo las ik in een brief dat de mondkapjes alleen maar werden ingevoerd om groepsimmunitet te voorkomen, omdat anders de ingekochte vaccins niet zouden worden gebruikt.”

“Bij verschillende theorieën voelde de redactie kennelijk de noodzaak weerwoord te bieden. Dat er kwade krachten in de wereld zijn, werd erkend, maar concrete complottheorieën werden vervolgens rustig en zakelijk ontkracht.”

“In een aantal artikelen kwam de Great Reset aan de orde, het idee dat de coronacrisis zou worden gebruikt om ingrijpende veranderingen in de wereldorde door te voeren. „Je zag met name op de opiniepagina dat sommige scribenten deze theorie, die duidelijk een

⁷⁷ Johannes Visscher, Demonstranten in Staphorst gruwen van vaccins en lockdowns. *Reformatorisch Dagblad*, 6 januari 2022.

⁷⁸ L. Vogelaar, Afwijzing vaccinatie lang niet altijd vanuit religie. *Reformatorisch dagblad*, 25 november 2022.

complottoersprong heeft, probeerden in te passen in een reformatorische visie op de wereld. De hoofdredactie verwierp deze theorie echter.”⁷⁹

Uit het onderzoek van Slotboom blijkt dat de redactie actief een afweging heeft gemaakt om niet of minimaal te berichten over complottheorieën. Wanneer ze dat wel deden, werden dergelijke theorieën ‘zakelijk’ ontkracht, verklaard of gerelativeerd. Bovendien staan de bevindingen van Slotboom in lijn met het feit dat er weinig tot geen complotdenkers betrokken werden bij de nieuwsproductie van het *Reformatorisch Dagblad*. Eveneens is het opvallend dat er in de berichtgeving van de krant geen ridiculiserende artikelen terug te vinden waren. De verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de redactie van de krant actief haar best deed om zo min mogelijk aandacht aan de complottheorie te besteden. Dankzij het onderzoek van Slotboom kan er dus wel degelijk geconcludeerd worden dat de redactie van het *Reformatorisch Dagblad* in bepaalde mate ervoor gekozen heeft om de complottheorie actief te negeren.

4.6 Typologie

Uit de analyse van 158 nieuwsartikelen, columns, ingezonden brieven en commentaren uit *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad* komen acht manieren naar voren hoe de verschillende kranten omgingen met het ‘Great Reset’ complot. In deze typologie worden de verschillende manieren achtereenvolgens besproken, uitgelegd en onderbouwd met eventuele voorbeelden uit de kranten.

4.6.1 Betrekken

Onder deze categorie vallen alle artikelen waarin aanhangers van de complottheorie de ruimte kregen om hun verhalen of ervaringen te delen. Naast interviews met ‘normale’ burgers vallen onder deze categorie ook onderzoekers, deskundigen, journalisten en schrijvers die een pleidooi gaven voor het betrekken van aanhangers van de complottheorie bij de nieuwsproductie. Centraal bij deze benadering stond het creëren van een dialoog in de berichtgeving van de kranten waarin niet alleen de gangbare opvattingen rondom corona en de complottheorie aan bod kwamen. Goede voorbeelden van deze manier waren de interviews met aanhangers van de complottheorie, zoals Renuka de Klunder en Michel Reijnga.⁸⁰ Opvallend hierbij is dat er wel een verschil zit tussen hoe journalisten de complotdenkers neerzetten in de artikelen. Dit kan op een heel neutrale manier, zoals bij Renuka de Klunder of met een iets kritischere ondertoon, zoals bij Michel Reijnga. Ook zeker de

⁷⁹ L. Vogelaar, Afwijzing vaccinatie lang niet altijd vanuit religie. *Reformatorisch dagblad*, 25 november 2022.

⁸⁰ Suzanne de Winter en Joost Ariaans, ‘Ik ben uit mijn cocon gestapt en sta volop in het leven’. *De Gelderlander*, 5 maart 2021; Robert van de Griend, Held van radicaal rechts met schijf aan alles. *De Volkskrant*, 22 januari 2022.

achtergrondverhalen waar Jaron Harambam zijn ideeën ten aanzien van de nieuwsproductie kon geven, worden tot deze categorie gerekend.⁸¹

4.6.2 Ontkrachten

Onder deze categorie vallen alle artikelen die ontkrachtend van aard zijn of waarin de complottheorie actief weerlegd wordt. In de berichtgeving van de kranten gebeurde dit door heldere, op feiten gebaseerde argumenten te geven tegen de complottheorie, de geheimzinnigheid rondom het WEF weg te halen en uit te leggen wat er wel allemaal tijdens de bijeenkomsten in Davos werd besproken. De kranten maakten ook veel gebruik van onderzoekers, academici, (gast)schrijvers en columnisten om uit te leggen waarom het complot incorrect of foutief was en de argumenten van complotdenkers te laten weerleggen. Goede voorbeelden van deze manier waren de columns van Sander Schimmelpenninck, achtergrondartikelen van hoofdredacteur Steef de Bruijn en de wekelijkse serie over complotten van het *Reformatorisch Dagblad*.⁸²

4.6.3 Relativeren

Deze manier kenmerkte zich door de indruk te wekken dat de situatie of het complot helemaal niet zo ernstig was als de aanhangers daarvan dachten. In essentie draaide deze manier van berichtgeving dus om het bagatelliseren of relateren van de verontrustende, geheimzinnige aspecten en de mogelijke gevolgen van de complottheorie. Deze aanpak verschilde van het ontkrachten van het complot, omdat het hoofddoel niet was om de complottheorie te ontkrachten of te weerleggen, maar de ernst van het complot, de gevolgen daarvan, de pandemie en de macht van het WEF te relateren. Het ging hierbij dus niet om het ontkrachten, maar eerder om het nuanceren of relateren van het complot. Het relateren gebeurde door in artikelen, columns en lezersbrieven de complottheorie in de context te plaatsen van ‘echte’ wereldproblemen. Een goed voorbeeld hiervan was de column van Saskia Noort in *De Gelderlander* waarbij zij het belang van het complot nuanceerde door een vergelijking te maken met een vrouw die stervende was aan tuberculose.⁸³ Andere manieren om het complot te relateren waren door middel van grappende opmerkingen en door de macht van het WEF te nuanceren.⁸⁴ Een belangrijk onderscheid dat gemaakt kan worden bij de artikelen die binnen deze categorie vallen betreft de grond van het relateren. In het *Reformatorisch Dagblad* werd dit, in tegenstelling tot alle

⁸¹ Leon de Winter, Er is een kolossaal schandaal op komst. *De Telegraaf*, 26 mei 2021; Kustaw Bessems, Open de poorten, ook voor complot-denkers. *De Volkskrant*, 4 juli 2020; Wierd Duk, ‘Rutte moet eerlijker zijn’. *De Telegraaf*, 5 november 2020.

⁸² Sander Schimmelpenninck, De Great Reset zal er nooit komen, want in Nederland hobbelen we nog altijd van roddel naar ophef. *De Volkskrant*, 5 juli 2021; Steef de Bruijn, Oordeel over The Great Reset moet een spade dieper. *Reformatorisch Dagblad*, 25 oktober 2021; Redactie, Serie Complotten. *Reformatorisch Dagblad*, 31 oktober 2020.

⁸³ Saskia Noort, Trots en dankbaar in de rij voor vaccinatie. *De Gelderlander*, 8 mei 2021.

⁸⁴ Tobias den Hartog en Niels Klaassen, Kijk naar Portugal! Daar snappen ze het. Toch? *De Gelderlander*, 23 december 2021; Peter de Waard, Moeten we de jaarlijkse biecht van de elite nu ineens omarmen? *De Volkskrant*, 17 januari 2023; Jan Kuitenbrouwer, De wereld resetten. *De Volkskrant*, 11 januari, 2022.

andere kranten, uitsluitend gedaan op basis van het geloof. Uit lezersbrieven, inzendingen van gastschrijvers en een artikel van de hoofdredactie van de krant bleek dat niet het WEF en de ‘Great Reset’ de toekomst bepaalden, maar het geloof in God.⁸⁵ Door middel van dergelijke artikelen en inzendingen werd de complottheorie overtuigend gerelativeerd en Gods woord belangrijker geacht dan de complottheorie.

4.6.4 Verklaren

Onder deze categorie vallen alle artikelen die een aspect van het complot verklaren. Dit kan over zowel de inhoud als de populariteit en de doelstellingen van de complottheorie gaan. In de verschillende kranten zijn er enorm veel uiteenlopende verklarende berichten terug te vinden. De complottheorie werd gedefinieerd, in de context geplaatst, de ontstaansgeschiedenis werd besproken, maar ook de doelstellingen, aantrekkingskracht en het succes ervan werd verklaard. Een goed voorbeeld van hoe de aantrekkingskracht van de complottheorie werd verklaard was het artikel van Michiel Kerpel in het *Reformatorisch Dagblad* waarin André Krouwel werd aangehaald.⁸⁶ Naast de complottheorie richtten de achtergrondartikelen, columns en ingezonden brieven zich ook op het WEF en Klaus Schwab. Ook hiervan werd de geschiedenis verklaard en de bijeenkomst en de rol van Schwab verder uitgelegd. Exemplarisch voor deze soort artikelen was het achtergrondartikel van Martin Visser in *De Telegraaf*.⁸⁷ De verklaringen in de berichtgeving van de kranten werden veelal gedaan door deskundigen, zoals politicologen, onderzoekers, sociologen en ethici. Naast individuele deskundigen werden ook grote organisaties als de AIVD en NCTV aangehaald om bijvoorbeeld het groeiende wantrouwen en de reactie van mensen op complotten te verklaren.

4.6.5 Ridiculiseren

Bij deze manier werd de complottheorie en haar aanhangers in de kranten belachelijk gemaakt, als dwaas afgeschilderd of met spot beschreven om de geloofwaardigheid ervan in twijfel te trekken. In de kranten gebeurde dit in columns, opiniestukken, interviews en satirische artikelen door extreem te overdrijven, subjectief taalgebruik, sarcastische en spottende opmerkingen, absurde vergelijkingen en simpelweg niet serieus of geloofwaardig te berichten over de complottheorie en haar aanhangers. Treffende voorbeelden voor het ridiculiseren van de complottheorie waren de artikelen van Silvan

⁸⁵ M. van Reenen, Denk na over de toekomst. *Reformatorisch Dagblad*, 24 maart 2021; Gijsbert Korevaar, Wat de toekomst brengen moge. *Reformatorisch Dagblad*, 29 december 2021; Hoofdredactie, De echte Great Reset komt straks. *Reformatorisch Dagblad*, 18 oktober 2021; Hoofdredactie, Corona leidt tot ruzie christenen. *Reformatorisch Dagblad*, 3 december 2021.

⁸⁶ Michiel Kerpel, Coronawappie blijkt soms ook Poetinfan. *Reformatorisch Dagblad*, 16 maart 2022

⁸⁷ Martin Visser, WEF onder vuur bij links én rechts; 's Werelds belangrijkste netwerkevenement. *De Telegraaf*, 17 januari 2023.

Schoonhoven in *De Telegraaf*, een column van Erik Hagelstein in *De Gelderlander* en een column van Marco van Kampen in *De Limburger*.⁸⁸

4.6.6 Waarschuwen

De zesde manier die terug te zien was in de berichtgeving van de kranten ging over het waarschuwen voor het complot. Deze manier was voornamelijk terug te zien in *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad*. In deze kranten werd door columnisten, gastschrijvers en in achtergrondartikelen zorg uitgesproken over de complottheorie en haar gevolgen. Onder deze categorie worden alleen waarschuwingen voor het complot gerekend. Het doel van de waarschuwende artikelen betrof dan ook om het publiek bewust te maken van de mogelijke effecten en gevaren van het geloof in de complottheorie. Kenmerkend voor deze manier waren de column van Jim Tehupuring waarin hij waarschuwde voor een reset van het financiële en politieke systeem⁸⁹ en de artikelen van journalist Addy de Jong en gastschrijver Hans van de Breevaart die waarschuwden voor de ‘revolutionaire geest’ tijdens de coronapandemie.⁹⁰

4.6.7 Accepteren

De zevende manier die terug te zien was in de berichtgeving van de kranten ging over het accepteren het complot. Deze manier was voornamelijk terug te zien in *De Telegraaf* en het *Reformatorisch Dagblad*. In de kranten werd de complottheorie door columnisten en inzendingen van gastschrijvers omarmd waardoor er de ruimte ontstond om kritische opmerkingen en alternatieve waarheden ten aanzien van het overheidsbeleid, de pandemie en het WEF te publiceren. Net als bij betrekken stond het creëren van een dialoog waarin niet alleen de gangbare opvattingen rondom corona en de complottheorie aan bod kwamen centraal in deze benadering. In tegenstelling tot het betrekken richtte deze manier zich niet uitsluitend op het ‘betrekken’ van aanhangers van de complottheorie bij de nieuwsproductie, maar eerder op het inclusiever maken van het debat door kritische onderzoekers met alternatieve waarheden een podium te bieden om hun ideeën te delen. Onder deze categorie vallen ook waarschuwingen en zorgen die geuit werden tegenover het overheidsbeleid. Het hoofddoel hiervan betrof om het publiek bewust te maken en te waarschuwen voor de gevolgen van de groeiende macht van de overheid en het WEF. Typisch voor deze manier waren de columns van Leon de Winter waarin hij waarschuwde voor de technologisering, de macht van de overheid en het WEF⁹¹, de

⁸⁸ Silvan Schoonhoven, ‘Toeteren om het zwijgen op te leggen’; Ook digitale David Icke verbannen van museumplein. *De Telegraaf*, 4 november 2022; Erik Hagelstein, De Winterswijkse regenboogtraprel is even bizar als tragisch. *De Gelderlander*, 9 november 2022; Marco van Kampen, Charlatans. *De Limburger*, 8 augustus 2022.

⁸⁹ Jim Tehupuring, Geen wappie, wel zorgen om economie. *De Telegraaf*, 20 februari 2021.

⁹⁰ Addy de Jong, Bedreiging? Ja, maar dan van de rechtsstaat. *Reformatorisch Dagblad*, 20 november 2021; Hans van de Breevaart, Polarisatie broodnodig vanwege revolutiegeest in politiek. *Reformatorisch Dagblad*, 13 maart 2023.

⁹¹ Leon de Winter, De QR-pas is geen waardenvrij ding. *De Telegraaf*, 1 december 2021; Leon de Winter, Gesloten deuren niet van deze tijd. *De Telegraaf*, 8 juni 2022.

interviews met Erwin Kompanje en Ronald Meester⁹² en de ingezonden brief van Henk Jochemsen waarin hij zich uitspreekt tegen de macht van de ‘globale elite’.⁹³

4.6.8 Negeren

Onder het negeren van de complottheorie wordt hier simpelweg verstaan dat er in de kranten geen aandacht aan besteed werd om de populariteit van de complottheorie niet te doen groeien. Hoewel het lastig is om iets te zeggen over het negeren ergens van als je uitsluitend gebruik maakt van geschreven bronnen in de analyse, valt er door twee artikelen afkomstig van *De Limburger* en het *Reformatorisch Dagblad* toch iets nuttigs over te zeggen. In een column van Bjorn Oostra, hoofdredacteur van de eerstgenoemde krant, schreef hij dat een deel van zijn collega’s ervan overtuigd waren dat complotdenkers geen podium moesten krijgen.⁹⁴ Eveneens gaf hij aan dat zij bij *De Limburger* de volgende strategie volgde: informeren, duiden, geen paniek zaaien en als het moest kritische noten kraken. Door de strategie van de krant te delen (geen paniek zaaien) en te benoemen dat er collega’s waren die complotdenkers geen aandacht wilden schenken in de krant, kan er, met enige voorzichtigheid, gesteld worden dat de complottheorie bij *De Limburger* wel degelijk genegeerd werd. Nog belangrijker voor deze manier was een achtergrondartikel afkomstig uit het *Reformatorisch Dagblad* waarin onderzoeker Hidde Slotboom zijn bevindingen naar aanleiding van een onderzoek naar de berichtgeving van de krant publiceerde. Hierin concludeerde Slotboom dat de redactie consequent complottheorieën negeerde in haar berichtgeving en er geen plek was voor ideeën van mensen die de overheid wantrouwden.⁹⁵ Dankzij deze twee artikelen kan er geconcludeerd worden dat op de redacties van *De Limburger* en het *Reformatorisch Dagblad* de complottheorie wel degelijk actief genegeerd werd om ‘geen paniek te zaaien’ en geen podium te zijn voor mensen die de overheid wantrouwden. Toekomstig en uitgebreider onderzoek moet uitwijzen in hoeverre de andere kranten de complottheorie hebben genegeerd en wat de overwegingen van de redacties daarvoor waren.

⁹² Wierd Duk, ‘We hebben ons laten meesleuren’. *De Telegraaf*, 19 augustus 2021; Wierd Duk, ‘Tijd voor andere keuzes’. *De Telegraaf*, 2 december 2021.

⁹³ Henk Jochemsen, Beheersingsstreven reikt verder dan vaccin. *Reformatorisch Dagblad*, 4 februari 2021.

⁹⁴ Bjorn Oostra, Schrijven over corona is zoeken naar evenwicht. *De Limburger*, 15 januari 2022.

⁹⁵ L. Vogelaar, Afwijzing vaccinatie lang niet altijd vanuit religie. *Reformatorisch dagblad*, 25 november 2022.

5. Conclusie

Deze scriptie heeft als doel om antwoord te geven op de volgende vraag: *Op welke manier berichten traditionele nieuwsmidia over de Great Reset-complottheorie in de periode 2019-2024?* Uit de analyse van 158 krantenartikelen afkomstig van *De Limburger*, *De Gelderlander*, *De Volkskrant*, *De Telegraaf* en het *Reformatisch Dagblad* in de periode 2019-2024 blijkt dat er acht manieren waren hoe de verschillende kranten omgingen met het ‘Great Reset’ complot. In deze conclusie worden deze acht manieren gepresenteerd aan de hand van een schaal van afstand en nabijheid op het gebied van interactie met complotdenkers. Hieruit blijkt dat er een duidelijk verschil was tussen de verschillende manieren van kranten in hoeverre zij aanhangers van complotdenkers betrokken of accepteerden in hun berichtgeving of juist met veel afstand erover schreven. Na de verschillende manieren besproken te hebben, wordt er eenzelfde indeling gemaakt voor de vijf kranten die in dit onderzoek besproken worden. Wederom gebeurt dit aan de hand van een schaal van afstand en nabijheid. Het doel hierbij is om te laten zien in hoeverre er verschillen waren tussen de kranten in hun berichtgeving over de complottheorie. De graadmeter hierbij is het onderscheid tussen de kranten op het gebied van betrekken of juist compleet negeren van complotdenkers.

De acht manieren die terug te vinden waren in de berichtgeving van de vijf kranten waren: negeren, ridiculiseren, ontkrachten, relativiseren, waarschuwen, verklaren, accepteren en betrekken. De manier die uitging van de minste interactie met aanhangers van de complottheorie was het simpelweg negeren ervan. Deze manier was moeilijk terug te vinden in de analyse van krantenartikelen, omdat als iets genegeerd wordt, er niks terug te vinden valt in de berichtgeving. Desalniettemin blijkt een aantal artikelen dat er wel degelijk actief genegeerd werd om de populariteit van de complottheorie niet te doen groeien.

Een tweede manier die uitging van weinig interactie met complotdenkers was het ridiculiseren ervan. Deze manier kenmerkte zich door in de berichtgeving complotdenkers belachelijk te maken en spottend te beschrijven om de geloofwaardigheid ervan in twijfel te trekken. Dit gebeurde onder andere door extreem te overdrijven, sarcastische en spottende opmerkingen en absurde vergelijkingen te maken.

Een derde manier die uitging van weinig interactie met complotdenkers, maar wel op een respectvollere manier was het ontkrachten van het complot. Dit gebeurde in de kranten door op feiten gebaseerde argumenten te geven tegen de complottheorie of de geheimzinnigheid te weerleggen. Hierbij werd veel gebruikgemaakt van onderzoekers, academici, (gast)schrijvers en columnisten.

De vierde manier hoe er omgegaan werd met het complot in de berichtgeving was het relativiseren ervan. Ook deze manier stond ver af van het betrekken van complotdenkers, maar was minder hard dan het ontkrachten van het complot. Bij deze manier draaide het om het bagatelliseren of

relativeren van de verontrustende gevolgen van de complottheorie. Het ging hierbij dus niet om het ontkrachten, maar eerder om het nuanceren of relateren van het complot.

De vijfde manier die ook nog ver af stond van het betrekken van complotdenkers, maar deze wel een bepaalde plek gaf in de berichtgeving, was het waarschuwen voor de complotdenkers en de gevolgen van het geloven in de complottheorie. Het doel van de waarschuwende artikelen betrof dan ook om het publiek bewust te maken van de mogelijke effecten en gevaren van het geloof in de complottheorie. Hoewel complotdenkers niet echt een podium kregen via deze manier, werd het bestaan ervan tenminste wel erkend. Door te waarschuwen voor de complottheorie en haar aanhangers legitimeer je dit gedachtegoed. In tegenstelling tot het ridiculiseren en ontkrachten van de complottheorie waarbij het belachelijk maken en *debunkten* centraal stond, werd bij het waarschuwen voor de complottheorie de theorie zelf in ieder geval niet weggezet als iets absurd of belachelijk.

De zesde manier die terug te vinden was in de berichtgeving van de kranten was het verklaren van de complottheorie. Deze manier staat op een schaal van afstand en nabijheid in het midden. Deze manier kenmerkt zich namelijk door de inhoud van het complot, de populariteit ervan en haar ontstaansgeschiedenis te verklaren. Dit gebeurde in veel gevallen op een objectieve wijze. Er werden geen complotdenkers bij betrokken, maar het bestaan ervan werd wel uitvoerig uitgelegd.

De laatste twee manieren staan, in tegenstelling tot de andere, veel dichterbij het betrekken van de complotdenkers. De zevende manier ging namelijk om het accepteren van de complottheorie. Bij deze manier werd het complot omarmd in de berichtgeving waardoor er ruimte ontstond om kritische opmerkingen en alternatieve waarheden ten aanzien van het overheidsbeleid, de pandemie en het WEF te publiceren. Het ging hier niet per se om het 'betrekken' van complotdenkers, maar meer om het inclusiever maken van het debat rondom het complot.

De achtste en laatste manier draaide volledig om het betrekken van aanhangers van de complottheorie bij de nieuwsproductie en heeft daarom het meeste interactie met complotdenkers. Onder deze categorie vielen alle artikelen waarin aanhangers van de complottheorie de ruimte kregen om hun verhalen of ervaringen te delen. Centraal hierbij stond het creëren van een dialoog in de berichtgeving van de kranten waarin niet alleen de gangbare opvattingen rondom corona en de complottheorie aan bod kwamen.

Er valt een soortgelijke indeling te maken voor de vijf kranten die in dit onderzoek behandeld zijn. Wederom gebeurt dit aan de hand van een schaal van afstand en nabijheid. Het is van belang om hierbij te vermelden dat een aanvulling middels een kwantitatieve inhoudsanalyse een duidelijker en concretere indeling zou opleveren dan wanneer men zich uitsluitend op een kwalitatieve inhoudsanalyse zou baseren. Desondanks is het mogelijk om, op basis van de gevonden resultaten, een dergelijke indeling te maken.

De krant die de minste interactie had met complotdenkers en dus het verste weg stond is *De Limburger*. Er kwamen in de berichtgeving van de krant geen complotdenkers aan het woord en er werd door de redactie bepaald dat aanhangers van een complottheorie geen podium moesten krijgen in

de krant. Eveneens werd in de berichtgeving van de krant actief ontkracht en geridiculiseerd. Daarna volgt *De Volkskrant* als tweede krant op de schaal. In de berichtgeving van deze krant kwamen een aantal complotdenkers aan het woord, maar kregen voornamelijk onderzoekers, die pleitten voor het betrekken van aanhangers van de complottheorie, een podium. *De Gelderlander* kan als derde op de schaal geplaatst worden, omdat in deze krant wel een aantal complotdenkers de kans kreeg om hun verhaal te doen. Net als bij alle andere kranten werd ook in *De Gelderlander* actief geridiculiseerd en ontkracht. De vierde krant die actief complotdenkers betrok bij de nieuwsproductie was het *Reformatorisch Dagblad*. In een deel van de artikelen werd de complottheorie geaccepteerd en kregen aanhangers ervan ook de kans om hun verhaal te doen. Daarnaast werd de complottheorie in deze krant als enige niet geridiculiseerd in haar berichtgeving. Opvallend genoeg bleek uit onderzoek van Van Lieburg (2024) dat er in de periode 2020-2022 weinig aandacht aan de complottheorie werd besteed door de redactie van de krant. Des te verrassender is het feit dat juist het *Reformatorisch Dagblad*, met 41 artikelen die geanalyseerd zijn, de krant is met het grootste aantal bestudeerde artikelen in dit onderzoek. Ten slotte is *De Telegraaf* de krant die complotdenkers het meest heeft betrokken bij haar nieuwsproductie. In de krant werd de complottheorie geaccepteerd waardoor er veel ruimte was voor kritische onderzoekers om hun ideeën met de rest van Nederland te delen. Eveneens kregen complotdenkers een plaats in de krant en werden er onderzoekers aangehaald die pleitten voor het betrekken van aanhangers van complottheorieën.

Concluderend kan gesteld worden dat *De Limburger*, *De Volkskrant*, *De Gelderlander*, het *Reformatorisch Dagblad* en *De Telegraaf* acht manieren hadden om in de periode 2019-2024 te berichten over de ‘Great Reset’ complottheorie. De acht manieren die terug te vinden waren in de berichtgeving van de vijf kranten waren: negeren, ridiculiseren, ontkrachten, relativeren, waarschuwen, verklaren, accepteren en betrekken.

6. Discussie

In de wetenschappelijke literatuur zijn maar een aantal studies of onderzoekers terug te vinden die onderzocht hebben hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën. In deze scripties worden vooral de onderzoeken van Jaron Harambam en Whitney Phillips op dit gebied behandeld. Harambam onderscheidt door zijn uitgebreide ervaring in het onderzoeksveld van complotdenkers en -theorieën vier manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën: negeren, ontcrachten, verklaren en betrekken (J. Harambam, persoonlijke communicatie, 9 januari 2024). Phillips kiest niet voor vier, maar drie manieren hoe media omgaan met complottheorieën. In haar onderzoek richt zij zich ook uitsluitend op één complottheorie, namelijk QAnon. Daarnaast doet zij alleen maar onderzoek naar nieuwsmedia in de Verenigde Staten. Zij onderscheidt de volgende manieren: ‘explainers’ (verklaren), waarschuwen en ridiculiseren (Phillips, 2018b). Opvallend is dat Harambam en Phillips alleen het verklaren van de complottheorie met elkaar delen.

De resultaten van dit onderzoek komen voor een groot deel overeen met de inzichten van Harambam en Phillips. Alle manieren die zij onderscheiden hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën, bestaande uit: negeren, ontcrachten, verklaren, betrekken, waarschuwen en ridiculiseren, zijn terug te vinden in de analyse van de 158 krantenartikelen van de vijf Nederlandse kranten. Daarnaast zijn er ook een aantal aanvullende manieren terug te vinden in de berichtgeving van de Nederlandse kranten die niet door Harambam en Phillips benoemd worden, namelijk het accepteren en relativeren van de complottheorie. Een verklaring hiervoor kan zijn dat het Nederlandse medialandschap er anders uitziet dan het Amerikaanse. Eveneens kan een verklaring voor dit verschil zijn dat er nog nooit een studie als deze in het Nederlandse medialandschap is gedaan. Hierdoor opent dit exploratieve onderzoek nieuwe deuren voor onderzoek op het gebied van omgang met complottheorieën door de nieuwsmedia.

Een belangrijke beperking van dit onderzoek is het feit dat één van de manieren hoe nieuwsmedia omgaan met complottheorieën, namelijk het negeren ervan, moeilijk te onderzoeken is door uitsluitend krantenartikelen te analyseren. Om erachter te komen of de journalisten van de verschillende kranten actief de complottheorie buitensluiten in hun berichtgeving, zou je een aantal diepte-interviews met deze journalisten moeten afnemen. De tweede beperking ligt in het verlengde hiervan. Uit dit onderzoek blijkt welke manieren de vijf Nederlandse kranten hadden om te berichten over de ‘Great Reset’ complottheorie, maar dit onderzoek maakt niet inzichtelijk waarom de kranten voor een bepaalde manier kozen en welke keuzes en overwegingen daaraan de grondslag lagen. Om deze overwegingen en keuzes wel inzichtelijk te maken zou je eveneens een aantal diepte-interviews moeten afnemen met journalisten die over de complottheorie schrijven. Daarnaast kan het nuttig zijn om iemand van de hoofdredactie te spreken om te vragen of er richtlijnen bestaan bij de kranten over hoe er bericht dient te worden op het gebied van complottheorieën.

Aangezien dit een exploratief onderzoek is, is er veel ruimte voor vervolgonderzoek in de toekomst. Deze scriptie is louter kwalitatief. Om erachter te komen welke manieren vaker voorkomen bij de verschillende kranten zou je als aanvulling op dit onderzoek een kwantitatieve inhoudsanalyse kunnen opzetten. Voortvloeiend uit de bovenstaande beperkingen zou toekomstig onderzoek zich kunnen richten op de beweegredenen van journalisten en redacties om op een bepaalde manier te berichten over complottheorieën en hun aanhangers. Eveneens zou het een waardevolle aanvulling zijn om te kijken in hoeverre het complot actief genegeerd wordt bij de berichtgeving van de andere kranten uit deze scriptie. Ook zou een soortgelijke kwalitatieve studie met een andere complottheorie een waardevol onderzoek op kunnen leveren. Een onderzoek naar hoe media omgaan met het idee dat de aarde plat is of de maanlanding die in scene is gezet kan interessante resultaten opleveren, omdat beide complottheorieën al veel langer bekend zijn en er een maar een hele kleine groep mensen daadwerkelijk van overtuigd is. Het spiegelen van dit onderzoek met een dergelijke complottheorie kan een verrassende vergelijking opleveren. Ten slotte zou dieper onderzoek naar de effectiviteit van het negeren, ontkrachten en ridiculiseren van complottheorieën bij het ontmoedigen van de populariteit ervan zeker onderzoekswaardig zijn.

Literatuurlijst

- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (2022). Jaarverslag 2022 Nationale Dreigingen. Aivd.nl. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://www.aivd.nl/onderwerpen/jaarverslagen/jaarverslag-2022/nationale-dreigingen>
- Algemeen Dagblad (2023, 20 september). Baudet ontkent maanlanding en 9/11 na vragen Wilders. AD.nl. Geraadpleegd op 4 maart 2024, <https://www.ad.nl/video/productie/audet-ontkent-maanlanding-en-9-11-na-vragen-wilders-399825>
- Argos Medialogica (2020, 22 oktober). Hoe media om moeten gaan met QAnon. Vpro.nl. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://www.vpro.nl/argos/lees/onderwerpen/qanon/2020/qanon-media.html>
- Balakrishnan, V., Ng, W. Z., Soo, M. C., Han, G. J., & Lee, C. J. (2022). Infodemic and fake news—A comprehensive overview of its global magnitude during the COVID-19 pandemic in 2021: A scoping review. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 78(103144), 1-10.
- Boeijs, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Boom onderwijs.
- boyd, d. (2018, 14 september). Media Manipulation, Strategic Amplification, And Responsible Journalism. *Data&Society: Points*. Geraadpleegd op 17 maart 2024, <https://medium.com/datasociety-points/media-manipulation-strategic-amplification-and-responsible-journalism-95f4d611f462>
- Boykoff, M. T., & Boykoff, J. M. (2004). Balance as bias: Global warming and the US prestige press. *Global environmental change*, 14(2), 125-136.
- Brennen, J. S., Simon, F. M., Howard, P. N., & Nielsen, R. K. (2020). Types, sources, and claims of COVID-19 misinformation. Reuters Institute.
- Broersma, M. (2015). Objectiviteit als professionele strategie. Nut en functie van een omstreden begrip. In J. Bardoel & H. Wijfjes (Red.), *Journalistieke Cultuur in Nederland* (163-181). Amsterdam University Press.
- Bruns, A., Hurcombe, E., & Harrington, S. (2022). Covering conspiracy: approaches to reporting the COVID/5G conspiracy theory. *Digital Journalism*, 10(6), 930-951.
- Charles, M. (2013). News, Documentary and Advocacy Journalism. In K. Fowler-Watt (Red.), *Journalism: New Challenges* (p. 384-392). Centre for Journalism & Communication Research, Bournemouth University.
- Christensen, M., & Au, A. (2023). The Great Reset and the Cultural Boundaries of Conspiracy Theory. *International Journal of Communication*, 17, 2348-2366.

- Corbu, N., Bârgăoanu, A., Udrea, G., & Gavrilescu, M. (2023). Do conspiracy theories circulating in the media or their debunking affect people's trust in the media? *Social Science Information*, 62(3), 345-366.
- Culloty, E. (2021). Evaluating conspiracy claims as public sphere communication. *Journal for Cultural Research*, 25(1), 36-50.
- De Maeyer, J. (2019). Taking conspiracy culture seriously: Journalism needs to face its epistemological trouble. *Journalism*, 20(1), 21-23.
- Dentith, M. R. (2021). Debunking conspiracy theories. *Synthese*, 198(10), 9897-9911.
- Dohmen, J. (2022, 21 januari). Hoe de Great Reset werd gekaapt. Financieel Dagblad. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://fd.nl/samenleving/1426965/hoede-great-reset-werd-gekaapt>
- Donovan, J. & boyd, d. (2018, 1 juni). The case for quarantining extremist ideas. The Guardian. Geraadpleegd op 17 maart 2024, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jun/01/extremist-ideas-media-coverage-kkk>
- Donovan, J., & boyd, d. (2021). Stop the presses? Moving from strategic silence to strategic amplification in a networked media ecosystem. *American Behavioral Scientist*, 65(2), 333-350.
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding Conspiracy Theories. *Political psychology*, 40, 3-35.
- Geelhoed, F., De Koster, M., & Cools, M. (2022). Complot: een inleiding. *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit*, 12(2), 3-19.
- Giesen, P. (2023, 16 januari). 'Samenzwering in de Alpen': hoe de Great Reset een mondiale complottheorie over werelddominantie werd. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 4 maart 2024, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/samenzwering-in-de-alpen-hoe-de-great-reset-een-mondiale-complottheorie-over-werelddominantie-werd~b5ff2af5/>
- Grodzicka, E. D., & Harambam, J. (2021). What should academics do about conspiracy theories? Moving beyond debunking to better deal with conspiratorial movements, misinformation and post-truth. *Journal for Cultural Research*, 25(1), 1-11.
- Haglin, K. (2017). The limitations of the backfire effect. *Research & Politics*, 4(3), 1-5.
- Hallin, D. C. (1984). The media, the war in Vietnam, and political support: A critique of the thesis of an oppositional media. *The Journal of Politics*, 46(1), 2-24.
- Harambam, J. (2017). De/politisering van de Waarheid: complottheorieën, alternatieve feiten en nepnieuws in het tijdperk van de postwaarheid. *Tijdschrift Sociologie*, 13(1), 73-92.
- Harambam, J. (2021). Against modernist illusions: why we need more democratic and constructivist alternatives to debunking conspiracy theories. *Journal for Cultural Research*, 25(1), 104-122.
- Harambam, J. (2023). Distrusting consensus: How a uniform corona pandemic narrative fostered suspicion and conspiracy theories. *Journal of Digital Social Research*, 5(3), 109-139.

- Harambam, J., & Aupers, S. (2017). 'I am not a conspiracy theorist': Relational identifications in the Dutch conspiracy milieu. *Cultural Sociology*, 11(1), 113-129.
- Helfers, A., & Ebersbach, M. (2023). The differential effects of a governmental debunking campaign concerning COVID-19 vaccination misinformation. *Journal of Communication in Healthcare*, 16(1), 113-121.
- Hermans, L., Vergeer, M., & Pleijter, A. (2011). Nederlandse journalisten in 2010: Onderzoek naar de kenmerken van de beroepsgroep, professionele opvattingen en het gebruik van digitale media in het journalistieke werk. Radboud Universiteit Nijmegen. Geraadpleegd op 13 maart 2024, <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/103169/103169pos.pdf>
- Husting, G., & Orr, M. (2007). Dangerous machinery: "Conspiracy theorist" as a transpersonal strategy of exclusion. *Symbolic interaction*, 30(2), 127-150.
- De Jong, C. (2022, 13 december). Waarom complottheorieën genormaliseerd worden in de Tweede Kamer: 'Het is een politiek verdienmodel geworden'. Eenvandaag.avrotros.nl. Geraadpleegd op 4 maart 2024, <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/waarom-complottheorieen-genormaliseerd-worden-in-de-tweede-kamer-het-is-een-politiek-verdienmodel-geworden/>
- Keulemans, M. (2023, 23 april). Wetenschappers bezorgd over AIVD-rapport: ga juist in gesprek met complotdenkers. *De Volkskrant*. Geraadpleegd 9 maart 2024, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wetenschappers-bezorgd-over-aivd-rapport-ga-juist-in-gesprek-met-complotdenkers~bfb3199b/>
- Koetsenruijter, W., & Van Hout, T. (2014). *Methoden voor journalistieke studies*. Boom.
- Konkes, C., & Lester, L. (2017). Incomplete knowledge, rumour and truth seeking: When conspiracy theories become news. *Journalism Studies*, 18(7), 826-844.
- Kuckartz, U. (2014). *Qualitative text analysis: A guide to methods, practice and using software*. Sage.
- Van Lieburg, F., Pons, A., Slotboom, H. (2024). Waarom refomillennials de coronavaccinaties weigerden. Een onderzoek naar de motivaties van reformatorische christenen (18-40 jaar) uit Biblebelt-gemeenten om zich niet te laten vaccineren tegen Covid-19. Vrije Universiteit Amsterdam. Geraadpleegd 4 juni 2024, https://www.dbbn.nl/VU_rapport_VWS_2024.pdf
- Van der Linden, S. (2019, 30 mei). Waarom 'Bilderberg' een dankbaar onderwerp is voor complotdenkers. Nos.nl. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://nos.nl/artikel/2286916-waarom-bilderberg-een-dankbaar-onderwerp-is-voor-complotdenkers>
- Mair, D., Smillie, L., La Placa, G., Schwendinger, F., Raykovska, M., Pasztor, Z., & Van Bavel, R. (2019). Understanding our political nature: How to put knowledge and reason at the heart of political decision-making. Publications Office of the European Union.
- Mancosu, M., & Vegetti, F. (2021). "Is it the message or the messenger?": Conspiracy endorsement and media sources. *Social Science Computer Review*, 39(6), 1203-1217.

- Marques, F. P. J., Ferracioli, P., Comel, N., & Kniess, A. B. (2023). Who is who in fact-checked conspiracy theories? Disseminators, sources, and the struggle for authority in polarized environments. *Journalism*, 0(0), 1-25.
- Martin, B. (2020). Dealing with conspiracy theory attributions. *Social epistemology*, 34(5), 409-422.
- Marwick, A. E. & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. *Data&Society*. Geraadpleegd op 11 maart 2024, <https://datasociety.net/library/media-manipulation-and-disinfo-online/>
- McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public opinion quarterly*, 36(2), 176-187.
- Nationaal Media Onderzoek (2023). NMO Print Monitor-Doelgroep Monitor 2023-I. Ndpnieuwsmedia.nl. Geraadpleegd op 18 maart 2024, <https://www.ndpnieuwsmedia.nl/wp-content/uploads/2023/07/Printbereik-dagbladen-NPM-2023-I.pdf>
- Nederlandse Omroep Stichting (2020a, 9 september). Dit is waarom ook jij nu meer complotten online ziet. Nos.nl. Geraadpleegd op 19 maart 2024, <https://nos.nl/op3/artikel/2347513-dit-is-waarom-ook-jij-nu-meer-complotten-online-ziet>
- Nederlandse Omroep Stichting (2020b, 22 september). #Ikdoenietmeermee: wat willen de rebellerende BN'ers precies? Nos.nl. Geraadpleegd op 4 maart 2024, <https://nos.nl/artikel/2349411-ikdoenietmeermee-wat-willen-de-rebellerende-bn-ers-precies>
- Nederlandse Omroep Stichting (2022, 18 oktober). Grote zorgen in de Tweede Kamer over complottheorieën Baudet. Nos.nl. Geraadpleegd op 4 maart 2024, <https://nos.nl/artikel/2448865-grote-zorgen-in-de-tweede-kamer-over-complottheorieen-baudet>
- Nederlandse Omroep Stichting (2023, 17 april). AIVD: complottheorieën over 'machtige elite' ernstige dreiging. Nos.nl. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://nos.nl/artikel/2471755-avvd-complottheorieen-over-machtige-elite-ernstige-dreiging>
- Notenboom, B. (2021, 2 juli). 'Als je wegkijkt van complottheorieën laat je het woekeren'. Argos. Geraadpleegd op 10 maart 2024, <https://www.vpro.nl/argos/lees/onderwerpen/artikelen/2021/dilemma-journalist-complot.html>
- Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior*, 32(2), 303-330.
- Oliver, J. E., & Wood, T. J. (2014). Conspiracy theories and the paranoid style (s) of mass opinion. *American journal of political science*, 58(4), 952-966.
- Overheid.nl (2021, 20 december). Aanhangsel van de Handelingen, nr. 1164. Overheid.nl. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20212022-1164.html>

- Overheid.nl (2022, 24 januari). Aanhangsel van de Handelingen, nr. 1414. Overheid.nl. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20212022-1414.html>
- Papakyriakopoulos, O., Serrano, J. C. M., & Hegelich, S. (2020). The spread of COVID-19 conspiracy theories on social media and the effect of content moderation. *The Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3), 1-19.
- Phillips, W. (2018a). The Oxygen of Amplification: Better Practices for Reporting on Extremists, Antagonist and Manipulators Online (1-3). *Data&Society*. Geraadpleegd op 11 maart 2024, <https://datasociety.net/library/oxygen-of-amplification/#downloads>
- Phillips, W. (2018b, 7 augustus). How journalist should not cover an online conspiracy theory. *The Guardian*. Geraadpleegd op 10 maart 2024. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/aug/06/online-conspiracy-theory-journalism-qanon>
- Phillips, W., & Milner, R. M. (2021). *You are here: A field guide for navigating polarized speech, conspiracy theories, and our polluted media landscape*. MIT Press.
- Pigden, C. (2007). Conspiracy theories and the conventional wisdom. *Episteme*, 4(2), 219-232.
- Roth, S. (2021). The Great Reset. Restratisation for lives, livelihoods, and the planet. *Technological Forecasting and Social Change*, 166, 1-8.
- RTL Nieuws (2023, 29 april). Moeilijk om tot complotdenker door te dringen: ‘Voorkomen is beter’. *Rtlnieuws.nl*. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/5380996/complotdenken-onderzoek-plos-one-aivd>
- Schaap, G., & Pleijter, A. (2012). Het sensatiegehalte van voorpaginafoto's: een inhoudsanalyse van populaire en kwaliteitskranten in Nederland. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 40(1), p. 71-86.
- Schouten, D. & Bomers, L. (2021, 22 december). Hoe eeuwenoude complottheorieën soms verstrekkende gevolgen kunnen hebben. *Eenvandaag.avrotros.nl*. Geraadpleegd op 19 maart 2024, <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/hoe-eeuwenoude-complottheorieen-soms-verstrekkende-gevolgen-kunnen-hebben/>
- Schultz, T. (2018). The rumor mill. On the relationship between journalism and conspiracy theories. *Journalism Research*, 1(2), 21-27.
- Schwab, K. & Malleret, T. (2020). *COVID-19: The Great Reset*. Forum Publishing.
- Scovel, S., Nelson, M., & Thorpe, H. (2023). Media framings of the transgender athlete as “legitimate controversy”: The case of Laurel Hubbard at the Tokyo Olympics. *Communication & Sport*, 11(5), 838-853.
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of political philosophy*, 17(2), 202-227.
- Tsfati, Y., Boomgaarden, H. G., Strömbäck, J., Vliegenthart, R., Damstra, A., & Lindgren, E. (2020). Causes and consequences of mainstream media dissemination of fake news:

- literature review and synthesis. *Annals of the International Communication Association*, 44(2), 157-173.
- Tweede Kamer. (2021, 18 mei). Plenair verslag Tweede Kamer, 76^e vergadering Dinsdag 18 mei 2021. Tweedekamer.nl Geraadpleegd op 4 maart 2024, https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/detail/2020-2021/76
- Uscinski, J. E. (2018). *Conspiracy theories and the people who believe them*. Oxford University Press.
- Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford University Press.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking (09). Council of Europe. Geraadpleegd op 11 maart 2024, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c>
- Wood, T., & Porter, E. (2019). The elusive backfire effect: Mass attitudes' steadfast factual adherence. *Political Behavior*, 41, 135-163.
- Van Westhreenen, S. (2023, 18 april). Nepnieuws moet worden aangepakt om gevaarlijke complottheorieën tegen te gaan. *Algemeen Dagblad*. Geraadpleegd op 5 maart 2024, <https://www.ad.nl/commentaar/nepnieuws-moet-worden-aangepakt-om-gevaarlijke-complottheorieen-tegen-te-gaan~ad792ff6/>
- White, M. D., & Marsh, E. E. (2006). Content analysis: A flexible methodology. *Library trends*, 55(1), 22-45.
- Wilford, H. (2003). CIA plot, socialist conspiracy, or new world order? The origins of the Bilderberg group, 1952–55. *Diplomacy and statecraft*, 14(3), 70-82.

Bijlage

Document Manager

D 55: TG 6_Oversterfte

Quotation

Coding

In Vivo

Quick

Delete

Comment

Search

Analyze

Tools

Export

View

Body

OMG, nu onderwerpt zelfs het CBS zich aan de **Great Reset**. Volgens die club zijn er vorig jaar in totaal 169.000 Nederlanders overleden, met andere woorden: ruim 15.000 landgenoten meer dan verwacht. Een 10% hogere score! De enige echte statistici die wij in huis hebben zijn dus ook al niet meer te vertrouwen.

Wat jij, Thierry? Wat jij, Wybren? Er is toch helemaal geen oversterfte door corona, zoals jullie steeds beweren? Dat was toch allemaal onzin?

Huht?! Hoor ik daar iemand suggereren dat ik daar eens in moet duiken? Maar mevrouwje toch! Mijn krant is Belgisch! Wat zeg ik, alle Nederlandse kranten zijn in handen van onze zuiderburen. Wat is de hoofdstad van België? Brussel. Wat huist er in Brussel? De Europese Commissie. Eddetaleur? Mijn bazen en Frans Timmermans lunchen op twee-sterrenniveau bij La Paix en dezelfde dag nog volgt een telefonisch decreet van nonkel Gert, oftewel Mediahuis-hotemetoot Ysebaert. Awel manneke, ik gebied u: louter pro-Europa stukken. Louter pro-Green Deal, louter pro-Joe Biden ook. Voor u tien anderen, meneer Hoogland!

En dat terwijl Donald Trump een held is die het slachtoffer werd van de grootste verkiezingsfraude ooit.

Dat zei Thierry nog in de Kamer.

De **Great Reset** waarmee zelfs deze pandemie wordt misbruikt? Wij werken er diensgevolge braaf aan mee. Full msm, De Telegraaf. Full elite. En we weten het allemaal: de media is medeplichtig. Klopt, media is meervoud, eigenlijk moet ik daarom zeggen dat de media medeplichtig zijn. Maar op de een of andere manier is het er bij de mensen die precies weten welke duistere complotten aan het huidige overheidsbeleid ten grondslag liggen ingeslopen dat media enkelvoud is. Al kan dat ook anders worden uitgelegd: als je 'de media is' zegt geef je juist te kennen dat je precies weet hoe de vork in de steel zit. Dat jij het wél door hebt. Dat jij wél weet hoe groot de invloed van George Soros en van Bill Gates en van de geheime inlichtingendiensten en van ons babybloed slurpende kinderpomokabinet en niet te vergeten van de Big Pharma zijn.

55:1 OMG...

Ridiculiseren

Sarcastische opmerking

55:2 En we wa...

55:...

Spottend

Sarcastische opmerking

Document Manager

D 202: RD 6_Denk na over de toekomst

Quotation

Coding

In Vivo

Quick

Delete

Comment

Search

Analyze

Tools

Export

View

Highlight: Ik hoor de laatste tijd vaak over The **Great Reset**. Wat moeten we daarmee?

Body

Je groeit op in een ingewikkelde tijd. Niet alleen vanwege corona. Ook als dat min of meer voorbij zal zijn, blijft de wereld waarin we leven verwarrend, moeilijk en onzeker. Dat is hij altijd, maar het wordt steeds sterker. Je hebt misschien nu al weleens dat gevoel: je basisschooltijd was 'vroeger'. De wereld verandert razendsnel. Soms voelt dat fijn. Er komen nieuwe apparaten en nieuwe mogelijkheden. Soms voelt het ook eng. Wat gaat er nog komen? Er is corona, het klimaat verandert en de ontwikkelingen met computers en robots gaan razendsnel. En dan hebben we het nog niet over de verandering in het denken over gender.

Nou, met zulke ontwikkelingen heeft The **Great Reset** -een plan van mensen met een belangrijke positie in de wereld- alles te maken. Volgens deze voorname mensen moet de wereld anders, en is de coronacrisis daar een goede gelegenheid voor. Ze hebben gelijk dat er dingen verkeerd gaan. Het probleem is echter dat zij verandering willen zonder bekering, een toekomst zonder God. Dat levert geen goede wereld op.

Maar zijn wij zelf geen onderdeel van dit probleem? In het leven van veel kerkmensen speelt God geen hoofdrol. Is dat bij jou ook zo? Dan weet je eigenlijk niet waarvoor je leeft. Je steekt misschien veel energie in je studie of werkt hard voor een huis, zodat je voorbereid bent op later. Maar ben je geestelijk ook voorbereid op een christelijk leven in deze wereld? En ben je voorbereid op een tijd van verdrukking? En nóg verder: ben je voorbereid op de eeuwigheid? Want daar gaat alles naartoe. Zoals Salomo het zegt: „Verblijd u, o jongeling! in uw jeugd (...) maar weet, dat God, om al deze dingen, u zal doen komen voor het gericht.“

Wij zijn veel bezig met dingen van deze aarde. Dat is gevaarlijk. Als we niet voorbereid zijn op de Toekomst, zijn we ook niet voorbereid op de toekomst. Dat is een gemis. Want wie zijn de beste wereldburgers? Hemelburgers.

Let daarom op de Heere Jezus. Hij wees voortdurend op de ernst en de vreugde van de eeuwigheid: „Ga in door de enge poort!“ En juist omdat Hij wist van de eeuwigheid had Hij oog voor de noden van de tijd. Omdat Hij niet voor Zichzelf leefde. Ik hoop dat Hij je Voorbeeld is. En daarom eerst en vooral dat Hij je Verlosser zal zijn. Wie uit en bij Hem leeft, is echt voorbereid.

202:1 Nou, met zulke on...

2...

Relativeren

Relativeren op basis van religie